

Tartu Ülikool
Sotsiaalteaduste valdkond
Ühiskonnateaduste instituut
Ajakirjanduse ja kommunikatsiooni õppekava

Kelly Kukin

**Tsiviilellu siirdumise tõlgendused Eesti Kaitseväge tegevteenistujate ja
tegevteenistusest vabastatud endiste kaitseväelaste näitel**

Bakalaureusetöö

Juhendaja: Tiia-Triin Truusa, MSW

Tartu 2017

Sisukord

Sisukord	2
Mõisted.....	4
1. Sissejuhatus	5
2. Töö teoreetilised ja empiirilised lähtekohad.....	7
2.1. Töö eesmärk ja uurimisküsimused	7
2.2. Militaarsirde teooria	8
2.3. Kultuurišoki teooria	9
3.2.1. Kultuurišoki staadiumid	11
3.2.2. U-kõver	12
2.4. Militaar- ja tsiviilkultuur.....	14
3.1.1. Militaarkonteksti eripärad	15
3. Konteksti kirjeldus	16
3.1. Eesti kaitseväge	16
3.2. Eestis kehtivad toetused tsiviilellu siirdujatele	16
4. Meetod ja valim.....	18
4.1. Lähenemine - sotsiaalne konstruktsionism	18
4.2. Andmekogumismeetod.....	18
4.2.1. Valim	19
4.3. Andmeanalüüsi meetod.....	20
4.3.1. Kodeerimine	21
4.4. Meetodikriitika	22
5. Tulemused ja järeldused	23
5.1. Kaitsevärke minek	23
5.2. Motivatsioon missioonidel	25
5.2.1. Rahuvalvemissioon.....	26
5.2.2. Missioonikogemus	28
5.2.3. Majanduslik tähtsus	29
5.3. Veteraniks olemine	30
5.4. Toetusvõrgustik	31
5.5. Tsiviilellu siirdumine.....	32
5.5.1. Katsumused tsiviilellu siirdumisel.....	34

5.5.2.	Valmisolek tsiviilellu siirdumiseks.....	35
5.6.	Meedia kuvand	36
6.	Diskussioon	38
6.1.	Kuidas mõtestavad kaitsevaelased edukat tsiviilellu siirdumist?	38
6.2.	Millised võivad olla suurimad katsumused tsiviilellu siirdumisel?	39
6.3.	Milline on sinu kui endise tegevväelase roll Eesti ühiskonnas?	40
6.4.	Missuguse kuvandi teie meelest on meedia loonud kaitsevaelastest?	40
6.5.	Töö võimalikud edasiarendused.....	41
7.	Kokkuvõte.....	42
8.	Summary.....	43
9.	Allika loend.....	44
10.	Lisad	49
10.1.	Lisa 1: Intervjuukava.....	49
10.2.	Lisa 2: Teemad.....	51
11.	Lihtlitsents	52

Mõisted

Oma töös lähtusin mõistetest **tsiviil** ja **militaar**, kus eesliide tsiviil viitab tegevustele, mis pole seotud kaitseväega. Liides militaar sõna ees annab aimu, et tegemist on kas sõjalise või kaitseväega seotud tegevusega. **Kaitseväelane** on isik, kes on kaitseväes tegevteenistuses. **Sõjaväelane** on isik, kes on teenistuses kaitseorganisatsioonis väljaspool Eestit. Veel kasutan töös mõisteid veteran ning veteranipoliitika. **Veteran** on inimene, kes on kaitseväe koosseisus osalenud riigi sõjalisel kaitsmisel, kaitseväe koosseisus, osalenud kas rahvusvahelisel või kollektiivse enesekaitse operatsioonil või kaitseväes teenistusülesannete täitmisel või kaitseliidu tegevliikmena sõjaväelisel väljaõppel kaotanud püsivalt töövõime (Kaitseministeeriumi koduleht, 2015). **Veteranipoliitika** eesmärk on veteranide professionaalne toetamine ja ühiskondlik tunnustamine. Veteranipoliitika on suunatud nii kõigi veteranide tunnustamisele kui ka abivajajate toetamisele parimal võimalikul moel (Veteranipoliitika, 2012).

1. Sissejuhatus

Minu bakalaureusetöö on edasiarendus samateemalisest seminaritööst. Sissejuhatuses annan ülevaate bakalaureusetöös seatud eesmärgist ja kasutatud materjalidest. Enne sissejuhatuset annan ülevaate olulisematest mõistetest, millest oma töös lähtun. Töö koosneb kuuest osast, sisukorrale järgnevad sissejuhatus, töö teoreetilised ja empiirilised lähtekohad, meetodika, tulemused ja järeldused ning diskussioon. Töö lõpeb ülevaatliku kokkuvõttega, mis on nii eesti kui ka inglise keeles.

Uurimisprobleem käsitleb kaitseväelaste kohanemist tsiviileluga pärast kaitseväge tegevteenistusest vabastamist. Militaartsiviil siiret uurib muuhulgas ka NATO *Human Factor and Medicine* paneeli töörühm 263. HFM-263-RTG „*The Transition of Military Veterans from Active Service to Civilian Life*“ („Militaarveteranide siirdumine tegevteenistusest tsiviilellu“), mis lähtub sellest, et tsiviilellu siirdudes kogeb kaitseväelane erinevaid elulisi muutusi. Sellest, kui sujuv on tsiviilellu siirdumine oleneb teenistusjärgne elukvaliteet ja toimetulek (Truusa, 2016: 107).

Kasutasin erinevaid Tartu Ülikooli raamatukogu juurdepääsuga andmebaase DSpace, Esterit, EBSCO Discovery, Wiley Online Library ja Google Scholarit ning ETERA. Otsingul kasutasin järgmisi märksõnu: *culture shock, military culture, civil vs military life, culture, risk-taking behavior, military transition, veteran, posttraumatic stress disorder (PTSD), mission* ja *peacekeeping*. Materjali läbi töötades mõistsin, et Eesti, Inglise ja Ameerika militaarstruktuurides ja -kultuuris on nii sarnasusi kui ka erinevusi, millega intervjuusid läbi viies arvestasin.

Sissejuhatusetele järgnevad töö empiirilised ja teoreetilised lähtekohad. Esimesest alapeatükist leiab töö uurimisküsimused ja –probleemi. Selgitan militaarsirde teooriat, kultuurišoki teooriat ning annan ülevaate kontekstist. Meetodi kirjelduses toon välja valimi kirjelduse, uurimisviisi, andmekogumismeetodi ja analüüsi meetodi.

Tulemuste ja järelduste peatüki sidusin omavahel, esitades omapoolsed väited ja tõestades neid intervjuudest väljatoodud tsitaatidega. Tulemuste alla kirjutasin iga teemakategooria seletuse ja tõstsin iga probleemi konteksti, seejärel näitlikustasin neid teksti näidetega. Lisaks kirjutasin välja uued võimalikud uurimissuunad ning töö võimalikud

edasiarendused. Diskussiooni esitan kontsentreeritud kujul, uurimisküsimuste ja vastustega. Kokkuvõtte on kogu bakalaureusetöö lühiülevaade, mis sisaldab erinevaid võtmesõnu, materjali käsitlust, töö eesmärki ja põhitulemusi.

Suure tänu võlgnen oma juhendajale Tiia-Triin Truusale, ilma kelle abita poleks see töö samaväärne. Tänan teda pühendumuse ning toe eest.

2. Töö teoreetilised ja empiirilised lähtekohad

2.1. Töö eesmärk ja uurimisküsimused

Töö eesmärgiks on välja selgitada, kuidas kaitsevälased tõlgendavad tsiviilellu siirdumist. Tsiviilellu siirdudes on oluline, et siire ning kohanemine oleks võimalikult kiire ja tõhus. Riigil on endistest kaitsevälastest tänu kaitseväes õpitud oskustele palju abi, mistõttu on oluline, et nad saaksid võimalikult kiiresti tagasi tööturule. Nende oskused on ressurss, mida peaks rohkem väärtustama, seega peaks ühiskondlikust aspektist andma võimaluse probleemideta tsiviilellu siirduda. See, kuidas kaitsevälane mõtestab tsiviilellu siirdumist, võib talle kas avada või sulgeda uksi, olenevalt sellest, kas ja milliseid ühiskonna poolt pakutavaid võimalusi ta enda heaolu nimel kasutama hakkab. Kaitsevälaste kogemused kaitseväes võivad olla väga erinevad, edukad või vähem edukad, kuid tsiviilellu siirdumisel on oluline, et kaitsevälane ja ka ühiskond väärtustaksid sõjaväelase karjääri jooksul omandatud oskusi ning leiaks neile rakenduse.

Kaitseväest tuleb sõduril pensionile minna 55 aastasel (Kaitseväeteenistuse seadus, 2017), mis tegelikult on veel selline vanus, kus inimene tahab ka edaspidi mõtestatult ühiskondlikult aktiivne olla ja ilmselt veel tööd teha. On oluline, et inimestel oleks võimalus end arendada ning soovi korral ümberõppida, et ka pärast kaitseväest lahkumist oma riigile kasulik olla.

Küsimustele vastuste leidmiseks viisin läbi kolm intervjuud teenistusest vabastatud kaitsevälastega ja kaks tegevteenistujatega. Eesmärgi saavutamisel aitasid mind uurimisküsimused, mis on järgmised:

1. Kuidas mõtestavad kaitsevälased edukat tsiviilellu siirdumist?
 - a. Millised võivad kaitseväelase meelest olla suurimad katsumused tsiviilellu siirdumisel?
 - b. Milline on endise tegevteenistuja roll Eesti ühiskonnas?
2. Kuidas hindavad kaitsevälased oma valmisolekut tsiviilellu siirdumiseks?
3. Missuguse kuvandi on meedia kaitsevälaste arvates neist loonud?

Militaarist tsiviilühiskonda siirdumisega kaasnevate protsesside mõistmiseks on loodud militaarsirde teooria, mis seletab erinevate faaside abil, millised muutused hakkavad toimuma kaitsevälase elus.

2.2. Militaarsirde teooria

Carl Andrew Castro ja Sara Kintzle (2014) on loonud militaarsirde teooria, kus nad toovad välja, et sõjaväest tagasitulekuga kaasnevad muutused suhetes, kohustustes, töö keskkonnas, personaalses ja seltskondlikus identiteedis (Castro ja Kintzle, 2014: 3–4). Teooria põhineb kolmel vastastikust toimet omaval ja kattuvatel faasil, mis mõjutavad sõjaväest tsiviili siirdumist (Castro ja Kintzle, 2014: 3–4).

Esimene faas kirjeldab personaalseid, kultuurilisi ja üleminekulisi faktoreid, mis loovad siirdetrajektoori baasi (Castro ja Kintzle, 2014: 3–4). Sõjaväega seotud tegurid puudutavad tervist, valmisolekut ja ootusi seoses tsiviilühiskonda naasmisega. Üleminekuga seotud faktorid võivad olla, kas oodatud või ootamatu lahkumine sõjaväest, sh teenistusest ennetähtaegselt lahkumine, kui see ei toimu inimese enda soovil.

Teine faas, mis juhib sõjaväest üleminekut tsiviilühiskonda, viitab individuaalsetele faktoritele, näiteks uskumused, hoiakud ja ka sotsiaalne tugi. Need faktorid mõjutavad siirde kulgemist tegevteenistujast tsiviilisikuks. Teises faasis on oluline osata ära kasutada ühiskonna poolt pakutavaid programme, näiteks nõustamine, erinevad toetused ja haridus (Castro ja Kintzle, 2014: 3–4).

Viimane faas, siirdumise hindamine, kirjeldab tulemusi seoses tsiviilellu siirdumisega (Castro ja Kintzle, 2014: 3–4). Edukat siiret tsiviilellu on võimalik hinnata, kui endine tegevteenistuja on leidnud omale uue sobiva töö. Jälgides perekondlikke suhteid ning tervislikku seisundit (Castro ja Kintzle, 2014: 3–4).

Lisaks tööle, perekonnale, tervisele ja üldisele heaolule leidis Rich Morin, (2011) et kõrgharidusega tegevväljastel on kergem pärast teenistust tsiviili siirduda kui madalama haridusega teenistujatel.

Militaarsirde teooria vaatab inimese üleminekut ühest keskkonnast teise, kusjuures mõlemal keskkonnal on omad toimimisreeglid ja loogika. Sisuliselt on tegemist ühest kultuuri kontekstist teise üleminekuga.

2.3. Kultuurišoki teooria

Bakalaureusetöös on kesksel kohal tsiviilellu siirdumine, mida analüüsin lähtuvalt kultuurišoki teooriast.

Seoses tegevväelaste siirdumisega tsiviilellu on Inglismaal loodud tugiprogramm neile, kes on olnud teenistuses neli ja rohkem aastat (Bergman jt, 2014). Rohkem kui kuus aastat või teenistusest terviserikke tõttu lahkunute jaoks on välja töötatud täieliku ümberasustamise programm, kus õpetatakse väljaspool sõjaväge elus hakkama saamist (töö otsimine, töötamine, suhtlemine kolleegidega) (Bergman jt, 2014). Neil, kes ei saa osa sellest programmist ja lahkuvad enne miinimum teenistuse läbimist, on suurem tõenäosus vaimse tervise probleemide tekkimiseks (Bergman jt, 2014).

Juhul, kui sõdur on käinud sõjalisel missioonil võivad tsiviilellu siirdumisel esile kerkida teatud emotsionaalsed muutused, viha, närvilisus, abitus, hirm, segadus. Sellised emotsioonid võivad tingitud lahinguväljal kogetu vähesest läbitöötamisest (Wegner 2011; Lääne, 2016 kaudu). Alkoholi (kuri)tarvitamine võib missioonilt naastes suurened, kuna sõdur on naastes emotsionaalsemalt raskemas seisus. Ta ei pruugi suuta kontrollida oma käitumist nii hästi kui varem (Jacobson jt. 2008; Lääne, 2016 kaudu).

Muutused käitumises ja impulsikontrollis on seotud võimalike riskikäitumise mustrite muutumisega, mis on põhjustatud missioonidel kogetud stressist. Sõjaväelaste riskikäitumist uuris Oxfordi akadeemiline ajakiri Occupational Medicine, mis viis Inglismaa reservväelaste seas läbi uuringu, kus osales 1710 inimest. Vastused saadi 51 protsendilt vastanutest ehk 855 inimeselt (Thandi jt, 2015).

Antud uuringu tulemustest selgus, et riskikäitumisest (*risk-taking behaviour*) on kõige ohtlikum alkoholitarbimine. Uuringus osalenutest 46 protsenti tunnistasid, et kuritarvitavad alkoholi. Suitsetajaid oli uuringus seevastu vaid 18 protsenti. Ohtlikku

liiklemist tunnistas 11 protsenti vastanutest. Õnnetustes osalemist ja ohuolukordade tekitamist riskikäitumise tagajärjel tunnistas 11 protsenti Inglismaa reservväelastest. Vaid 3 protsenti uuringus osalenutest raporteerisid psüühilisest vägivallast (Thandi jt, 2015).

Sarnane uuring viidi läbi ka Ameerika mere- ja sõjaväes, mille tulemused olid hoopis erinevad. Uuringus osales 2116 teenistajat ja kõik olid osalenud vähemalt ühel sõjalisel missioonil (Thomsen jt, 2011). Uuringus osalenutest 73 protsenti tunnistas, et ühel või teisel moel oma tervist või elu riskikäitumisega ohustanud. Neist 52 protsenti tunnistasid, et on olnud kaitsmata vahekorras võõra inimesega. Ligi pooled (49%) ütlesid, et nende huvitegevus (ekstreemsport) on piisavalt ohtlik, et end vigastada või surma saada. 41 protsenti vastanutest sõnas, et on kasutanud illegaalseid narkootikume ning 19 protsenti teenistujatest on end meelega vigastanud. 7 protsenti Ameerika mere- ja sõjaväelastest on teinud enesetapukatse (Thomsen jt, 2011).

Riskikäitumine on teatud määral ka ühiskonna ja selles ühiskonnas aktsepteeritud kultuurinormidest sõltuv. Ühes kultuuris aktsepteeritud ja normaalne käitumine, tundub teise konteksti asetatuna kohatu või sobimatu. Kultuuride vahel liikudes tuleb pöörata tähelepanu ka kohanemisprotsessile. Sõjaväelasel võib tekkida militaarkultuurist tsiviilkultuuri üle minnes “ümberpööratud kultuurišokk” (Bergman jt, 2014). See tähendab, et tuleb taas harjuda uue keskkonnaga. Alustades militaarkarjääriga tuli sõduril harjuda keskkonnamuutusega tsiviilist militaarkultuuri liikudes ja seejärel uuesti militaarkeskonnast tsiviilkultuuri naastes (Bergman jt, 2014). Bergmaniga sarnaselt on ka Stroiti (2001) välja toonud kultuurišoki staadiumid (vt. Tabel 1).

Stroti teooria etapid	Lahkumine ja saabumine	Mesinädalad	Überpööratud kultuurišokk	Überkorraldus	Stroti ütles, et überkorraldus võib kesta kaua ning seda ei etappi elus ei tohiks võtta kui "raamatu sulgemist".	
Etappidele iseloomulikud jooned	Ettevalmistus lahkuma tuttavast kultuurist, ettevalmistus nii füüsiliselt kui vaimselt.	Tuntakse erutust uue kultuuri ees.	Ollakse juba piisavalt kaua uues keskkonnas ja tuntakse end hästi, samuti võidakse tunda viha uue kultuuri vastu.	Tunded on tasakaalus, viha ning kritiseerimine väheneb.		
Inimese tunded ja emotsioonid tõusud ja mõõnad.						
Bergmani jt teooria		Mesinädalad	Lagunemine	Taarintegreerimine	Osaline iseseisvus	Vastastikune sõltuvus
Etappidele iseloomulikud jooned		Inimene tunneb end uues kultuuris hästi.	Tuntakse ja tajutakse reaalsust tuttava	Uus kultuur pole enam nii võõras, tutvutakse uute inimestega ning	Teatakse oma käitumis- ja suhtlusmaneere, võidakse tunda viha tsiviilmaailma vastu	Suudetakse liikuda tsiviilmaailma ja

Tabel 1. Pealkiri: Bergmani jt ja Stroti kultuurišoki etapid võrdluses, koos emotsioonide kõveraga.

2.3.1. Kultuurišoki staadiumid

Erinevalt Bergmani jt (2014) teoriast, kellel on esimese staadiumina välja toodud "mesinädalad", kus tuntakse erutust ja entusiasmi uue ees, on Stroti (2001) teooria esimene staadium hoopis "lahkumine ja saabumine". Selles staadiumis valmistub inimene lahkuma tuttavast keskkonnast ning keskendub sellele nii füüsiliselt (asjade pakkimine) kui emotsionaalselt (hüvasti jätmine). Sama ettevalmistusperioodi toovad välja ka Castro ja Kintzl militaarsirde teorias. Esimeses etapis inimene ootab lahkumist ning ta teeb juba plaane, mida uues keskkonnas ette võtta. Stroti (2001) viitab ka sellele, et need plaanid, mida inimene esimeses staadiumis teeb ei pruugi olla reaalsed.

Teine staadium on Stroti (2001) "mesinädalad", kus inimese jaoks on uues keskkonnas veedetud umbes kaks esimest nädalat perfektsed. Ta lisab, et aeg võib olla erinev sõltuvalt inimestest. Selles perioodis ollakse õnnelik ning tavaliselt pole inimene objektiivne, sest jätab kõik negatiivse kõrvale. Teine staadium, "lagunemine", tuntakse ja tajutakse erinevusi tuttava ja uue kultuuri vahel üsna teravalt (tsiviil- ja militaarkultuur)

(Bergman jt, 2014). Bergman keskendub kultuurišokki analüüsides militaarkultuurile ja sõjaväega seonduvale.

Bergmani teoorias on kolmas staadium “taasintegreerimine”, tuntakse, et uus kultuur pole enam nii võõras, tutvutakse uute inimestega ning kogetakse ühtsustunnet. Bergmani sõnul võib kolmandas staadiumis esineda ka tugevat viha või frustratsiooni uue kultuuri vastu. Seevastu on Stroti (2001) välja toonud, et kolmas staadium on “ümberpööratud kultuurišokk”. Sarnaselt Bergmani ja teistega võib inimene selles staadiumis tunda viha. Tavaliselt arvavad lähedased, et inimene on juba piisavalt kaua uues keskkonnas olnud ja tunneb end hästi, tegelikult võib see staadium olla kõige raskem (Stroti, 2001).

Neljandas staadiumis, “ümberkorraldus”, võivad inimeste tunded olla rohkem tasakaalus. Uus keskkond on juba tuttav ning inimene näeb suuremat pilti. Kritiseerimine ja kohtumõistmine pole enam nii kerged tulema ja võib tunduda, et nüüd on kultuurišokk täielikult ületatud (Stroti, 2001). Bergman ja teised on neljanda staadiumi nimetanud “autonoomiaks” ehk osaliseks iseseisvumiseks. Antud staadiumisse jõutakse juhul kui teenitakse kauem kui kuus aastat. Neljandas staadiumis teatakse oma käitumis- ja suhtlusmaneere, uskumusi ja väärtuseid uues kultuuris, peetakse väga oluliseks oma üksust. Autonoomia staadiumis võidakse tunda viha tsiviilmaailma vastu (Bergman jt, 2014).

Viies staadium, “vastastikune sõltuvus”, on see etapp sõjaväe mudelis, kus suudetakse liikuda tsiviilmaailma ja sõjaväe vahel muretuks (Bergman jt, 2014). Stroti (2001) oli välja toonud vaid neli staadiumit, kuid lisas, et “ümberkorraldus” on küll viimane staadium, kuid siiski ei tohiks seda võtta kui raamatu sulgemist.

2.3.2. U-kõver

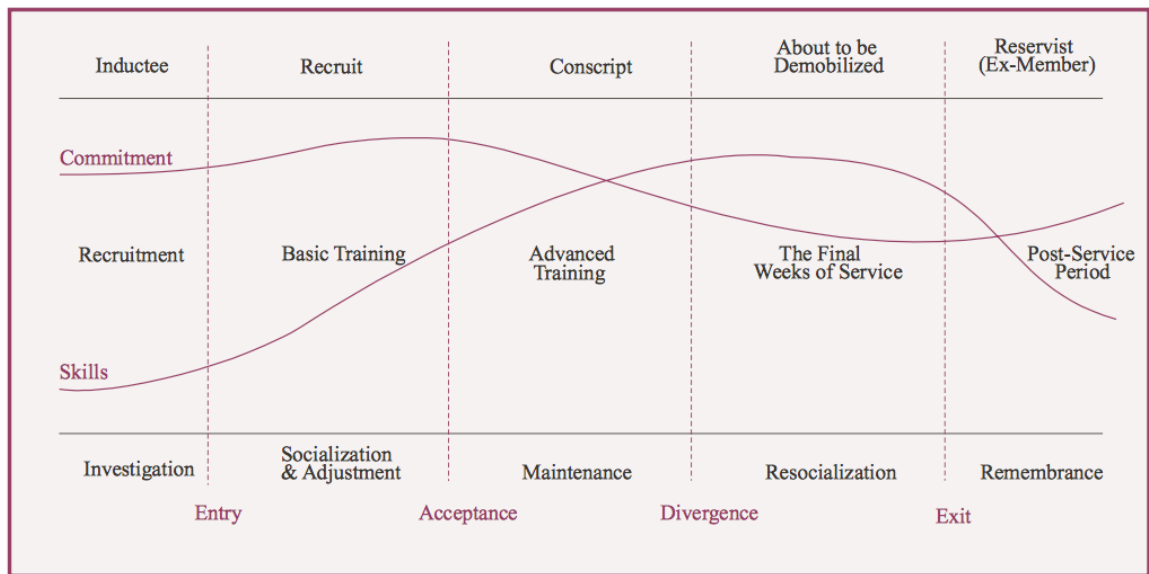
Kirjeldatud staadiumid moodustavad U tähe kujulise mustri (vt. Tabel 1), kus alguses on isik tipus, ning seejärel tekib langus, mis viib omakorda madalseisu. Peale seda kui inimene on leppinud muutusega, algab uuesti tõus. Sellest lähtuvalt kirjeldab Gullahorn (1963: 34-35) kultuurišokki kui U-kõverat. U-kõvera põhi ehk madalseis moodustub siis, kui inimene on liikunud ühe kultuuri kontekstist teise. Seejärel on mõistnud, et uue kultuuri normid ja väärtused ei ühti varasemalt tuttava kultuuriga. U-kõvera parema poole

moodustab tõus, mille puhul inimene mõistab uut kultuuri ja on võimeline seal hakkama saama. Gullahorn (1963: 34-35) räägib nii geograafilisest kui kultuuride vahelisest ümberpaiknemisest. Ta ütleb, et U-kõver tekib siis, kui ilmnevad emotsionaalselt tuntavad erinevused sotsiaalsetes alasüsteemides.

Mida tugevam on emotsionaalne side eelmise kultuuriga, seda kauem madalseis püsib. Näiteks militaarsüsteemis on põhilisteks väärtusteks ohverdamine, ühtsus, enesedistsipliin ja grupi huvide eelistamine individuaalsetele huvidele (Ricks, 1997). Seevastu tsiviilühiskonnas valitseb individualism, mida emotsionaalsemalt on inimene seotud militaarväärtustega, seda sügavamaks U-kõver läheb. Minnes kaitsevärke hakatakse suhtlema uute inimestega ning mingil hetkel võivad tekkida depressiooni sümptomid, millele viitab graafiku kõige madalam joon. Need võivad olla vähemtuntavad, kuid eksisteerivad kindlasti (Gullahorn, 1963: 34–35).

Sarnase mudeli on välja töötanud ka Soome uurija Mikael Salo, kes uuris oma doktoritöös Soome ajateenijaid. Tema mudelis (vt. Graafik 1) on tõus ja langus seotud pühendumuse ja oskustega. Mudel on välja töötatud ajateenistuse lõpuni läbivate sõdurite peal. Need, kes ajateenistust lõpuni ei läbi on väiksema pühendumusega või väheste oskustega (Salo, 2008: 5). See teadmine läheb kokku ka Bergmani jt (2014) poolt väljatooduga, kus mõnikord neil professionaalsetel sõduritel, kes lahkuvad teenistusest ennetähtaegselt võib olla tsiviileluga kohanemisel rohkem raskusi kui neil, kes on teenistuses pikemalt.

Uue keskkonna ja kultuuriga leppimine toimub tavaliselt baastreeningu ajal, pärast mida algab sotsialiseerumise faas. Graafikult (vt. Graafik 1) on näha, et Soomes läbi viidud ajateenistujatel võtab militaarkultuuriga esialgne kohanemine väga vähe aega. Võib öelda, et juba kaks kuud pärast baastreeningut on ajateenijad leppinud muutustega keskkonnas ning kõver hakkab tõusma. Sotsialiseerumine võib kesta kogu põhjalikuma treeningperioodi (Salo, 2008: 5). Soome ajateenistus on kas 165, 255 või 347 päeva pikk, lähtuvalt ajateenistuse iseloomust. Samas ajateenijate olukord on erinev tegevteenistujate olukorrast, sest ajateenistus on kindel ja samas suhteliselt lühike periood. Tegevteenistusse asutakse ilmselt plaaniga teha militaarkarjääri.

Graafik 2. Pealkiri: A Model of the Socialization Process in the Conscript Service (Salo, 2008: 5).

2.4. Militaar- ja tsiviilkultuur

Vaatamata sellele, et minu töös on kesksel kohal mõisted kultuur ja kultuurišokk, ei peatu ma pikemalt sellele, kuidas on kultuuri mõiste defineerimine ajalooliselt kujunenud. Oma töös lähtun Raua (2013: 16) kultuuri seletusest, mis ütleb, et kultuur on teatavate normide ja standardite kogumik, millest kogukonna liige peaks kinni pidama (lauakombed või võõrastega suhtlemise maneer). Selliselt mõistetuna on kultuur märkide kogum, mis teisi kogukondi meist eristab (Raud, 2013: 17).

Raua (2013: 17) sõnul tähistab termin “kultuurišokk” kogemust, mis tekib, kui meie harjunud kultuuripraktikad teistsuguses keskkonnas ei toimi ja meilt eeldatakse ümbruse mõtestamisel erinevat kompetentsi. Militaarkultuurist tsiviili siirdumine on ennekõike ühest kultuurist teise liikumine.

Mõistmaks, kui väga võivad kultuurid üksteisest erineda, toon võrdluse militaar- ja tsiviilkultuuri vahel. Üha kiirem ühiskonna areng ning individualismi levik on asetanud ühiskonna vastuollu klassikaliste militaarsete väärtustega nagu ohverdamine, ühtsus, enesedistsipliin ja grupi huvide eelistamine individuaalsetele huvidele (Ricks, 1997). “Tsiiviilühiskonna individualistlikud indiviidid on võitlushimulised ning enesekesksed, nad hoolivad grupi edukusest enamjaolt vaid siis, kui nad saavad seda enda hüvanguks

ära kasutada” (Franke, 2001: 100; Kangro, 2015 kaudu). Merit Kangro (2015: 26) magistritöös on militaar- ja tsiviilkultuuri kõige suuremateks erinevusteks see, et militaarkultuuris tegutsetakse ühtselt.

2.4.1. Militaarkonteksti eripärad

Cole (2014) tõi välja viis peamist aspekti, mille järgi saab mõista, kuidas militaar- ja tsiviilkultuur üksteisest erinevad. Esimese aspektina tõi välja suhtluskeele. Militaarkultuuri minekut saab võrrelda välismaale reisimisega, kus suhtluskeel muutub (Huebner, 2013; Cole 2014 kaudu). Tihti on ajalooliselt kujunenud erinevatel väeliikidel- ja osadel välja omad terminid, mis seostuvad töö tiitli, positsiooni, teenistuse, asukoha, aja- ja tegevteenistujate ja nende perekondadega (U.S. Department of Veterans Affairs, 2014).

Hierarhia on oluline aspekt militaarkultuuri mõistmisel. Käsk ja auaste on sõjaväes jäigad, teenistujatelt oodatakse austuse ülesnäitamist ja ülematega nõustumist (Martins & Lopes, 2012). Selline autoritaarne struktuur võib olla ka militaarteenistuses oleva inimese kodus (Hall, 2008; Cole 2014 kaudu). Hiljuti levis meedias uudis, kus ühe kaitseväelase elukaaslane rääkis, enda kodusest olukorrast, kui tema abikaasa 2014. aastal Afganistanist naases. “Pärast missiooni elasime kodus nagu sõjaväes. Igal õhtul pidime õhtusööki sööma kõik koos /.../,” (Veidenberg, 2017). Militaarkultuuris on väga tugevalt esindatud regulatsioonid ning reeglid. Sellest tulenevalt võivad need kanduda üle kaitseväelaste kodusse igapäevaellu.

Järgmine aspekt, mille Cole (2014) välja tõi oli eneseohverdus. Eestis küll vastavad uuringud puuduvad, aga USA-s peavad pereliikmed leppima mitmete ümberasumiste ja teineteisest eemal olemistega (Park, 2011; Cole 2014 kaudu). Kangro (2015) on magistritöös välja toonud, et abiellumine on üks võimalik viis, kuidas vältida geograafilist eraldatust. Abielludes kaasatakse ka sõjaväelase abikaasa ümberasumisse, mis tähendab, et perekond ei pea olema üksteisest eraldatud (Kangro, 2015).

3. Konteksti kirjeldus

3.1. Eesti kaitsevägi

Kaitsevägi on Vabariigi Valitsuse alluvuses olev sõjaväeliselt korraldatud täidesaatva riigivõimu asutus, mis asub kaitseministeeriumi valitsemisalas (Eesti Kaitsevägi, 2016). “Eesti riigikaitse on üles ehitatud totaalkaitse printsiibil ja riigikaitse eesmärk on säilitada Eesti iseseisvus ja sõltumatus, tema maa-ala, territoriaalvete ning õhuruumi lahutamatu ja jagamatu terviklikkus, põhiseaduslik kord ning rahva turvalisus. Kaitsevägi teostab sõjalist kaitset” (Eesti Kaitsevägi, 2016).

Kaitsevägi on ehitatud üles reservarmee printsiipe arvestades, seega enamjaolt moodustavad Eesti sõjalise inimkomponendi tsiviili siirdunud kaitseväeteenistuse läbinud inimesed ning osaliselt ka sõjaaja ametikohale kinnitatud kaitseliitlased. Eesti peab reservarmeed oma riigile sobivaimaks ja ökonoomseimaks riigikaitsevormiks. Turu Uuringute AS teeb igal aastal, alates 2000 aastast kaitseministeeriumi tellimusel avaliku arvamuse uuringut “Avalik arvamus ja riigikaitse”, millest selgus, et ka 81 protsenti elanikkonnast eelistab kaitseväe praeguse süsteemi säilimist (Avalik arvamus ja..., 2016).

3.2. Eestis kehtivad toetused tsiviilellu siirdujatele

Nii kaitseväelastel endil kui ka kaitseväel on oluline roll, et tsiviilellu siirdumine oleks sujuv. Selleks, et mõista, millistel inimestel on õigused erinevatele ühiskonna poolt pakutavatele võimalustele (ümberõppimine, spaas puhkamine), tuleb mõista, veterani tähtsust. Eestis defineerib Veteranipoliitika veteraniks inimese, kes on osalenud missioonil vaid sõjalise koostöö seaduse alusel, välistatakse humanitaarmissioonid (Truusa, 2015).

Veteranidel on võimalus täiendus- ja ümberõppeks, mida viiakse läbi tegevteenistuse ajal. Kaitsevägi toetab veteranide ümberõpet vastavalt veterani karjäärinõustamisel koostatud plaanile. Õppemaksu hüvitamist saab taotleda õppimiseks kõikidel õppetasetel. Mõeldud on erialasid, mis on olulised nii militaar- kui ka tsiviilkarjääris (Veteranipoliitika, 2012).

Üheks enim tähelepanu saanud vaimse tervise probleemina veteranide seas võib tuua välja posttraumaatilise stresshäire (PTSH). Selle peamiseks sümptomiteks on korduvad mõtted läbielatud sündmustest, ootamatult tekkivad mälupeegeldused ja õudusunenäod sündmusest, emotsionaalne tuimus, teistest võõrandumine, ärevus, uinumiskrampid, keskendumiskrampid jm (Post-traumaatiline stressihäire 2016).

Nii veel teenistuses olevatel kaitseväelastel kui ka juba teenistusest vabastatud veteranidel on võimalus pöörduda toetusteenuste keskuse poole abi saamiseks. Toetusteenuste keskuse kodulehelt leiab vödikuid erinevate teemade kohta, mis puudutavad tsiviilellu siirdumist. Näiteks leiab sealt trükiseid, kuidas õigesti raha paigutada, kuidas saada hakkama, kui raha napib. Missioonilt naasnud veteran ja tema pere saavad võimaluse puhata spaas (Eesti Kaitseväe koduleht).

Varasemalt on Eesti Kaitseväe sotsiaaltöötajatest bakalaureusetöö teinud Lauri (2016: 28) välja toonud, et sotsiaaltöötajate ööpäevaringse valvetelefoni olulisuse ja selle, et sinna helistatakse ka öösel kell neli. Sotsiaaltöötajad tunnevad end kui “maailmaparandajad”, sest tänu valvetelefonile ja alati kättesaadavale abile hoiavad ära nad suuremad probleemid, mida inimesed omale tekitada võivad (Lauri, 2016: 28).

Sõjakoldest rahuaja tingimustesse tagasipöördumine on elumuutus, mis võib kaasa tuua kohanemiskrampid nii kaitseväelasele kui tema lähedastele. Ülemineku kergendamiseks korraldab Kaitsevägi välismaalt sõjakoldest tulijatele rahuajaga kohanemise perioodi, mille ajal toimub muuhulgas meditsiiniline ülevaatus ja teraapia psühholoogide juhendamisel. Sõjakoldest naasnud kaitseväelased saavad aega veeta sarnase kogemusega kaaslaste hulgas, aga rahuaja tingimustes (Veteranipoliitika, 2012).

Ümber- ja täiendusõppe puhul on oluline tähele panna, et antud toetused ei laiene kõigile kaitseväelasetele, vaid ainult veteranidele.

4. Meetod ja valim

4.1. Lähenemine - sotsiaalne konstruktsionism

Strömpli (2012) järgi käsitleb sotsiaalne konstruktsionism sotsiaalset reaalsust tegelikkuse tähendusliku osana ja seega selle suuna esindajad ei eita objektiivset tegelikkust. Strömpl (2012) defineerib sotsiaalset konstrueerimist kui millelegi tähenduse andmist läbi oma kogemuse. See on töö seisukohast oluline, kuna uurin tsiviilellu siirdumise tõlgendamist Eesti kaitseväelaste kogemuse põhjal. Teatakse mittediskursiivset ja diskursiivset reaalsust. Mittediskursiivne saab tekkida sõltumatult inimestest ja nende osalusest, diskursiivne reaalsus nõuab inimeste osalemist. Diskursiivne reaalsus kujutab endast tähenduste maailma, kus antakse tähendus inimestest sõltumatuna eksisteerivatele looduse või ühiskonna objektidele (Strömpl, 2012). Objekti tähendus põhineb mingil eelteadmisel, mis luuakse inimeste vahelise dialoogi käigus. Dialoogis olevad inimesed võivad selle arvamusega nõustuda, selle ümber lükata või tähelepanuta jätta (Strömpl, 2012). Kaitseväelaste käitumist võib mõjutada nende varasemate kogemuste ja suhete pinnal välja kujunenud reaalsus, mis mõjutab nende käitumist. Inimesed tõlgendavad neile lähedaste inimeste käitumist ning võivad võtta omaks maailma, milles need inimesed elavad, kujundades seega oma maailma ja reaalsuse teiste järgi (Berger ja Luckman, 1966; Mitendorf, 2011 kaudu).

4.2. Andmekogumismeetod

Sotsiaalses uurimuses kasutatakse tihti ajakirjanduslikku intervjuud, sest ajakirjanikud lähtuvad intervjuusid tehes kindlast auditooriumist, piiratud ruumist ja neil on ümberlukkamatu ajapiirang (Kvale, 1996). Ajakirjanduslik intervjuu kasutab peegeldamist. Esitades küsimusi, saadakse kinnitust juba teadaolevale faktile või lükatakse see ümber (Kvale, 1996). Peegeldamine on hea võimalus intervjuud sisse juhatada ja intervjuueeritavaga kontakti luua.

Küsitletavatele tagasin anonüümsuse, mistõttu said nad olla julgemad ning põhjalikumad oma vastuste andmisel. Esimest kahte intervjuud tehes pidin arvestama sellega, et olin mõlema intervjuueeritavaga koos üles kasvanud. Teatud mõttes olin ma nõ *insider* ehk inimene, kes on samas kollektiivis, teadusprojektis või kogukonnas (Adriansen & Madsen, 2009) ja kellelt eeldatakse teatud tausta teadmisi, mistõttu esimesed intervjuud

olid ka lühemad kui hiljem mulle võõraste intervjuueeritavatega läbiviidud intervjuud. Olgugi, et *insider*'ina intervjuu tegemine oli proovilepanek minu jaoks ning mõned teemad jäid sel põhjusel ka puudutamata, andis lähedus intervjuueeritavatega mulle võimaluse telefonitsi mõned vastused üle täpsustada. Võimalus täpsustada detaile on kindlasti *insider*'ina intervjuu tegemise üks väga suuri plusse.

Uuringu eesmärgiks on tervikliku empiirilise andmestiku saamine, mis hõlmaks kvalitatiivseid ja detailseid juhtumeid. Andmeid võib koguda osalusvaatlusega, poolstruktureeritud intervjuuga, rühmavestlusega (Laherand, 2008). Andmekogumise meetodina kasutasin poolstruktureeritud intervjuud, kirjutasin üles mõned küsimused ja teemad, milleni soovisin intervjuu käigus kindlasti jõuda. Poolstruktureeritud intervjuu eeliseks on lisaküsimuste esitamise võimalus. Plussiks võib nimetada ka seda, et poolstruktureeritud intervjuus on küsimuste esitamise järjekord vaba ja neid võib esitada siis kui antud teema esile tõuseb. Seda intervjuu liiki kasutatakse samadel tingimustel nagu avatud intervjuud (Hirsjärvi & Hurme 1991; Laherand, 2008 kaudu). Avatud intervjuud kasutatakse tihti tundliku teema puhul, seega sobib Kaitseväelaste tsiviilellu siirdumist uurida poolstruktureeritud intervjuud kasutades.

Küsimuste esitamisel lähtusin uurimisküsimustest ning mõtlesin, millised küsimused aitaksid mul nendele vastust leida. Oli näha, et oma kogemustest meeldis kaitseväelastele kõige rohkem rääkida. Küsisin nii hirmude kui ootuste kohta. Samuti rääkisime saavutustest, kordaminekutest ning asjadest, mis pole elus väga hästi läinud. Oli näha, et kaitseväelastele meeldis rääkida tsiviilellu siirdumise temal. Eriti neile, kes veel pole tsiviilellu siirdunud, pani neid sellele mõtlema ning olukorda analüüsima.

4.2.1. Valim

Kuna kaitseväelased pole väga altid intervjuusid andma, siis alustasin oma tuttavatest, kasutades mugavusvalimit. Kaks tuttavat, kellega tegin intervjuud seminaritöö jaoks jagasid oma kolleegide kontakte edaspidiseks uurimuseks. Seega tekkis bakalaureusetöö jaoks lumepalli efekt ja edasise uurimise jaoks kogusin andmeid just seda meetodit kasutades. Kokku intervjuueerisin viite kaitseväelast.

Valimi üheks kriteeriumiks oli inimese isiklik kogemus kaitseväega. Intervjueeritavad rääkisid isiklikust kogemusest seoses tegevteenistusega kaitseväes ning siirdumisega tavaellu. Kuna kõik intervjueeritavad pole veel tsiviilellu siirdunud, siis muutsin intervjuu kava, et oleks võimalik vastata, kas juba kogetu põhjal või selle põhjal, mida intervjueeritu ootab või eeldab tsiviilellu minekust. Intervjuude põhjal tegin temaatilise analüüsi. Analüüsi käigus tegin ühe intervjueeritavaga ka telefoni kõne, milles rääkisime kaitseväge töötasust ja eraturvafirmadest. Kõige lühem intervjuu oli 22 minutit ja kõige pikem tund aega, see teeb intervjuu keskmiseks pikkuseks ligikaudu 40 minutit.

Intervjueeritavatest kolm olid tsiviilellu siirdunud ning ühel neist oli diagnoositud posttraumaatiline stresshäire. Sel ajal osales ta ka ühel sõjalisel missioonil. Teiseks intervjueeritavaks oli tegevteenistuja, kes töötab hetkel kaitseväes. Tema osales kahel missioonil, ühel sõjalisel ja ühel rahuvalvemissioonil. Kolmandaks intervjueeritavaks osutus noormees, kes juba osales ühel rahuvalvemissioonil ning hetkel valmistub järgmiseks.

4.3. Andmeanalüüsi meetod

Meri-Liis Laherand (2008) kirjutab raamatus “Kvalitatiivne Uurimisviis”, et kvalitatiivses uuringus tegeletakse inimeste isikliku või sotsiaalse kogemuse uurimise või tõlgendamisega. Püütakse mõista pigem väiksema hulga inimeste väärtusi ja maailmavaateid. Kuna minu uurimus keskendub Eesti kaitseväelaste siirdumisele tsiviilellu, siis siin tulevad selgelt esile nende kogemused. See on ka põhjus, miks valisin just kvalitatiivse sisuanalüüsi oma uuringu meetodiks. Kvalitatiivse uurimisviisiga ei proovita kontrollida suure valimi kaudu olemasoleva hüpoteesi paikapidavust (Laherand, 2008). See tähendab, et lähtuvalt valimist, mille olen oma bakalaureusetöö jaoks valinud, ei saa ma teha üldistusi, mis laieneksid kõigile kaitseväelastele, vaid ainult neile, kellega intervjuu läbi viisin.

Kuna töös kogun andmeid intervjuusid kasutades, siis leidsin, et parim viis sisu analüüsimiseks on temaatilist analüüsi kasutades. Seda meetodit kasutades saab uurida protsesse ja kogemust ning tänu tekstide rohkusele on võimalik leida universaalseid vastuseid esitatud küsimustele. Kvalitatiivset sisuanalüüsi kasutades püütakse ennekõike

leida vastused küsimustele “Miks?” ja “Kuidas?”. Tulemuseks saab “oma loo”, mis erineb suurest pildist ja ühtlasest massist (Laherand, 2008).

4.3.1. Kodeerimine

Kodeerimisel tuleb materjal osadeks võtta, mõtestada ja analüüsida ning uuesti kokku panna. Avatud kodeerimist on võimalik rakendada erineva detailsusega. Teksti võib kodeerida rida-realt, lause-lausedelt või lõik-lõigult. Kodeerimise peaesmärk on lahutada tekst osadeks ja seda mõista ning arendada välja kategooriad, et need uuringu süsteemi seada (Laherand, 2008).

Kvalitatiivse sisuanalüüsi puhul kasutan avatud ehk induktiivset kodeerimist. Avatud kodeerimisel tuletatakse koodid, kategooriad ja nende nimed juba kogutud konkreetsetest andmetest (Kalmus jt, 2015).

Bakalaureusetöös uurisin viite intervjuud ja analüüsisin neid avatud kodeerimise abil. Kasutasin rida-realt kodeerimist. Uurimisküsimused lühendasin teemakategooriateks, mille järgi kirjutan hiljem diskussiooni. Analüüsi aluseks on kronoloogilises järjekorras välja toodud kategooriad.

Kategooriad:

- Kaitsevække minek
- Motivatsioon missioonidel
 - Rahuvalvemissioon
 - Missioonikogemus
 - Majanduslik tähtsus
- Veteraniks olemine
- Toetusvõrgustik
- Tsiviilellu siirdumine
 - Katsumused tsiviilellu siirdumisel
- Meedia kuvand

4.4. Meetodikriitika

Uurimismeetod oli kvalitatiivne ja seega ei laiene tulemused kõigile kaitseväelastele vaid ainult uurimuses intervjueritud kaitseväelastele. Kui ma oleksin soovinud teha statistikat, siis oleks pidanud valima kvantitatiivse uurimismeetodi ning andmekogumismeetodi. Näiteks oleks tänu ankeetküsitlusele saanud teha statistika ning piisavalt pädevad andmed, et teha üldistusi suuremas mahus.

Seminaritöös kasutasin intervjuudes isiklikke tuttavaid, bakalaureusetöös polnud intervjueritavateks nii lähedased. Ma küll teadsin neid varasemalt, aga ei teadnud nende elu ja olemist nii hästi. Seega on aru saada, et ka intervjuud said põhjalikumad ning täpsemad. Seminaritööd tehes arvasin, et tuttavate kaasamine on hea idee, sest lootsin saada põhjalikumaid ja faktipõhiseid vastuseid ning vabamat õhkkonda. Intervjuusid tehes jäi mulje, et intervjueritavatel on piinlik mulle mõnel teemal informatsiooni jagada, mistõttu püüdsin neid säästa, sellest tulenevalt jäid mõned teemad sügavamalt puutumata.

Teades inimesi isiklikult ei küsinud intervjuud tehes täpsustavaid küsimusi, teadsin neid vastuseid juba varasemalt. Tehes intervjuusid tuttavatega, peab arvestama, et lugeja ei tea neid inimesi ega nende tausta ja seega peab olema tähelepanelik, et kõik küsimused saaksid vastatud.

Intervjuusid läbi viies olin *insider*, seega pean arvestama, millist varasemalt teada olevat infot võib avaldada ja mida mitte. Edaspidi *insider*'ina intervjuusid tehes tuleks intervjueritavatega kokku leppida, millised teemad, millisel kujul sobivad avalikustamiseks.

5. Tulemused ja järeldused

Bakalaureusetöös kasutasin kvalitatiivset uurimismeetodit ja seetõttu seon omavahel tulemuste ja järelduste peatüki. Tulemused ja järeldused on üles ehitatud kronoloogilises järjekorras, et lugejal oleks selgem ja arusaadavam mõista elu militaarkultuuris. Igat tulemust ja väidet tõstsin esile tekstinäidete ehk tsitaatidega. Peatüki lõpus esitasin töö võimalikud edasiarendused ja uurimissuunad.

5.1. Kaitsevärke minek

Bakalaureusetöö käigus intervjueeritavatest enamus olid juba enne tegevteenistusse astumist olnud Kaitseliidu liikmed. Uuringust selgus, et varasema kaitseliidu tegevuses aktiivselt olemine mõjutas nende intervjueeritavate hilisemat karjäärivalikut. Kaitseliitu iseloomustati kui mõnusat kohta, kus sõpradega kokku saada ja strateegiaid arutada ning laskmist harjutada. Antud peatükist leiab intervjueeritavate militaarkarjääri valiku põhjused ning nende kogemuse kaitseliiduga.

M3: “Ma ma olin kaitseliidus pikka aega, noorte instruktor, käisin militaarrännakutel, võistlustel luurepatrullvõistlustel igal pool, seega selline loomulik eneseretsija.”

On märgata, et pikalt kaitseliidus olemine ja kokkupuude militaarkultuuriga annab eelduse kaitsevæes. Ülemisest tsitaadist võib järeldada, et kaitseliidus olemise peamiseks põhjuseks ei olnud noorte instruktoriks olemine, vaid pigem enese ületamine ja võistlustel osalemine. Kaitseliit on sõjaväeliselt korraldatud vabatahtlik riigikaitse organisatsioon, mille liikmed kannavad endas militaarkultuurile omaseid väärtusi. Pigem on kaitseliit vabatahtlik organisatsioon, mis jääb tsiviilkultuuri ja militaarkultuuri vahele. Kui inimene kaitsevärke ei saa või ei sobi, aga tunneb huvi militaarkultuuri vastu, võib ta olla aktiivne kaitseliidus.

M4: “Kõige pealt, kui ma olin väike, siis ma rääkisin kogu aeg, et minust saab sõjamees /.../ Sõjakooli sain ma sisse, aga siis Kaitsevæes need nii-öelda ohvitserid, kes seal olid ei pakkunud mulle üldse pinget /.../ma valisin, et lähen edasi Paldiskisse Scoutspataljoni. Ja seal edasi mu karjäär on läinud niimoodi, et missioon, Eestis, siis uuesti missioon ja nüüd jälle Eestis.”

Intervjueeritavad viitasid oma intervjuudes ka sellele, et teatud väeosad kannavad endas selgelt eristuvat identiteeti. Deal (2015) kinnitab intervjuudes leitavat öeldes, et sõjaväes võib väeliikidel olla oma eristuv identiteet, kultuur ja mõnikord isegi erinev keel. Nagu ka ülal välja toodud tsitaat näitab, siis juba lapsena sõjameheks saada soovinud mees valis karjääri Scoutspataljonis. Intervjueeritav otsustas juba lapsena, et valib karjääri militaarkeskonnas. Tema puhul oleks väga huvitav jälgida tsiviilellu siirdumist, kuna tsiviilühiskonnas on ehk raske nii maskuliinset väljundit leida. Intervjuus ütles, et ei plaani veel tsiviilellu minna, aga kui läheks, siis pigem aastaks, et hiljem uuesti kaitsevärke tagasi pöörduda.

Intervjueeritavate sõnul on elu kaitseväes küllaltki rutiinne. Rutiini tekitab enamjaolt erinevates tundides osalemine. Teisalt kuulub kaitsevälase tökohustuste hulka metsalaagrites ja õppustel osalemine, mis annab võimaluse rutiinist vabaneda. Kui inimene militaarsfääris võtab rohkem riske ning murrab igapäevast rutiini seikluste otsimisega (*Sensation seeking*), siis on tal suure tõenäosusega tsiviilellu siirdudes töökohtade valik laiem, kuna ta ei karda väljakutseid (Parmak jt, 2013).

M3: "Nagu selline noh, õppused ja kõik oli igapäev erinev, ei olnud sellist ühelaubalist tööd, et teed igapäev sama liigutust. Ei olnud. Rutiin seisnes selles, et hommikul ülesse, hügieen, habe ära, hommikune rivistus, söök ja siis hakkasid tunnid pihta, see oli rutiin. Aga samas õppuste ajal, ei mingit rutiini, just see seiklus, kogu aeg see muutuv olukord, see oli väga vinge. Et ei olnud ühtegi päeva, mis oleksid samasugused olnud."

Koolituspsühholoog Anneli Salk arvab, et rutiinne töö ei sobi kõigile. On inimesi, kes vajavad pidevalt muutusi. Tema sõnul võib mõnele inimesele rutiin anda turvatunde, teistele võib see tekitada vaimset väsimust ja kurnatust (Salk, 2006). Inimeste talutavus on erinev. Seega võib ka töö kaitseväes inimesele sobida just seetõttu, et seal rutiin puudub, eriti õppuste ja missioonide ajal. Intervjuudest selgus, et kui iga aasta tulevad uued ajateenistujad kaitsevärke, siis algavad õppused ja ettevalmistus algusest peale. Seega inimesed, kes on kaitseväes kaua olnud, väsivad iga-aastasest tsüklist.

Unearst Tuuliki Hioni sõnul on rutiin väga oluline aspekt hea une ja välja puhkamise juures, sest keha õpib ära uinumise ajaga (Randoja, 2014).

Intervjueeritavad läksid kaitsevärke eneseteostuse soovil ja eesmärgiga end proovile panna. Inimesed soovivad minna missioonile enesearengu huvides ja alles teisel kohal oli kõrgem töötasu (Tomforde, 2005). Võib öelda, et ka kaitsevärke minnakse sama sooviga.

5.2. Motivatsioon missioonidel

Missioonidel osalemise motivatsiooni saab jagada kaheks: motivatsioon missioonile minnes ja missiooni ajal. Missiooni ajal motivatsioon langeb, aja möödudes võib tõusta, aga mitte algse motivatsiooni tasemele (Juvan ja Vuga 2011).

Intervjueeritavad osalesid nii rahuvalvemissioonidel kui ka sõjalistel missioonidel. Eesti on osalenud kolmel erineval NATO poolt juhitud missioonil. Esimeseks oli Afganistan, kus eestlased olid aastatel 2006–2014, missioonil osales keskkeltläbi 150 sõdurit. Teiseks missiooniks oli Kosovo, kus eestlased oli kuni 2010 aastani. Eestlasi osales missioonil 30, kes kuulusid Taani koosseisu. Kolmandaks missiooniks oli Iraak, kus eestlased oli aastatel 2003–2008 (Eesti NATO ühingu koduleht).

Motivatsioon, rahvusvahelistel missioonidel osalemiseks oli meeste jaoks enamasti sama. Meeste jaoks on oluline eneseareng ja eneseteostus. Sõdurid käivad missioonidel ennekõike kaitseväreelise arengu huvides ning suurem töötasu on alles teisel kohal ja seda ka nende kaitseväreelaste seas, kel on varasem kogemus juba olemas. (Tomforde, 2005). Siinkohal võib välja tuua ka Abraham Maslowi vajadusteteooria püramiidi, kus kuuluvus- ja sotsiaalsed vajadused on paigutatud kolmandale tasemele ja eneseteostus ning arenemissoov on viiendal ehk kõige kõrgemal tasemel. Eneseteostus on inimese jaoks kõige olulisem. Maslow on välja pakkunud ka kaks põhiprintsiipi, kuidas vajadusteteooria toimib. Esiteks võivad rahuldamata vajadused osutada inimese motivaatoriks. Teiseks muutub uus tase alles siis aktuaalseks, kui alumine on juba saavutatud. Näiteks enne eneseteostust on inimesel vaja teiste heakskiitu ja enesekindlust (McLeod, 2007). Nagu intervjuudest selgus, on kaitseväreelaste arvates tsiviilkeskkonnas raskem üksi hakkama saada ja igaüks on enese eest ise väljas. Sel juhul võib arvata, et kaitseväreelastel on hirm tsiviilellu siirdumise ees, sest ei suudeta end üksi olles teostada.

M5: “/.../ ikka vennastumine ja see ühtekuuluvustunne, et midagi koos teha ja midagi korda saata. Põhimõtteliselt oligi see, et kuskil midagi teha ja keegi olla. Rohkem ei olegi.”

M3: “See on kaitseväes oligi see eneseületus, enesemurdmine”

Meeste missioonikirjeldusest võis välja lugeda, et alguse periood oli põnevam ja rahulolevam kui lõpuperiood. Kirjeldusest võib välja lugeda mõned kultuurišoki jooned, mille varasemalt olen välja toonud. Kultuurišoki teooria (Bergman jt, 2014) etappidest on näha, et “mesinädalate” periood on selgesti eristatav. Tsiviilellu siirdudes võib see mängida olulist rolli, kuna “mesinädalate” perioodis on selgelt eristatav tõus ja mõõn. Pärast missiooni tsiviilellu naasmine võib olla arvatust keerukam. Missioonil osalenud kaitsevälased tunnevad, nagu oleksid midagi saavutanud ja oma panuse andnud.

Missioonidel osalemist motiveerib ka edasised karjäärivõimalused ja auastme kõrgendus. Inimene, kes soovib minna veeblikooli vajab eelnevalt missioonikogemust. Missioonil osaledes tuleb üles näidata juhtimisoskust ning teisi kaitseväes õpitud oskusi. Veeblikooli saadetakse need kaitsevälased, kellel kaitsevägi näeb potentsiaali edaspidises karjääris.

5.2.1. Rahuvalvemissioon

Eesti kogemus rahuvalve operatsioonidega on olnud suhteliselt pikk, sest ÜRO missioonidel on Eesti Kaitsevälased käinud alates 1995 aastast. Samas, kõige suurema tähelepanu alla sattusid just Iraagi ja Afganistani missioonid. Põhjuseid selleks oli kindlasti mitmeid. Esiteks olid Iraak ja Afganistani missioonid esimesed sõjalised missioonid, milles Eesti osales, teiseks oli tegemist esimeste missioonidega NATO liikmetena, vaatamata sellele, et Iraaki minek toimus natuke enne ametlikult liikmeks saamist, oli otsus liikmelisuse kohta juba olemas. Kolmandaks, olid need esimesed missioonid, kus Eesti sõdurid said raskelt haavata, vigastada ja surma. Meedias said sõna mitmed missioonisõdurid erinevatel missioonidesse puutuvatel teemadel. Nende seas kõrgemad riigivõimu kandjad hakkasid toonitama missioonidel osalemise vajadust kuni Toomas Hendrik Ilvese Võidupüha paraadi kõneni 2012. aastal. Endine president tõi esile Eesti riigi kohustust NATO liikmesriigina osaleda terrorismi vastases võitluses, öeldes sõnad: „Kedagi ei jäeta maha!“ Antud fraas on välja toodud ka Eesti veteranipoliitikas. Ta märkis Iraagi ja Afganistani missioonide vajalikkuse Eestile ja maailmale ning

toonitades riigi poolset toetust (Ilves: jõuame end muuta..., 2012). Kokkuvõtlikult võib öelda, et missiooni etaloniks Eestis on siiski peamiselt sõjalised missioonid.

M5: "Alguses oli kikkis nagu, aga lõpuks vajus ära, seal midagi erilist ei olnud ja kedagi lasta ei saanud. See oli rahuvalvemissioon."

Ülemine tsitaat kinnitab eelnevalt teorias välja toodud fakti, et kaitsevälased on rohkem rahul sõjaliste missioonidega. Rahuvalvemissioonidel osalenud mehed pidasid missioone väga kergeks, isegi puhkuseks. Nende sõnul on kõik võrreldav "tavatööga", millega nad on Eestis harjunud. Ainuke erinevus välismaa missioonidega seisneb perekonna mitte nägemises.

M4: "Reaalsuses nad nagu, see meie Liibanoni missioon oli selline, et istusid autosse sõitsid sellega kuskile mingisse kohvikusse, istusid, jõid kohvi ja rääkisid inimestega juttu, sõid pitsat ja läksid edasi järgmisse kohta."

M4: "/.../ aga ainuke vahe oligi see, et koju ei saanud. See oligi ainuke vahe, kõik oli sama, internet, söömisvõimalused, olmetingimused, kõik oli sama. Ainuke oligi see, et ei saa kell 17 vormi nurka visata ja minema kõndida."

Küsid es intervjuueeritavate käest uuesti missioonile mineku kohta, sain vastuseks, et sõjalisele missioonile nad läheksid. Rahuvalvemissioonidest rääkides oli aga tajuda emotsioonide langust.

M2: "Kui tulevad õiged missioonid, mitte Liibanon. Seal on igav, lihtsalt posti lükkamine ja patrullimine, actionit ei ole ja püssi paugutada ei saa."

Õigeks missiooniks peetakse relva kasutamist ja kaitseväe teenistuse jooksul õpitud oskuste kasutamist. Relvade kasutamine ja tulistamine on sõjaliste missioonide puhul üsna tavapärane, rahuvalvemissioonidel pigem piiratud. Liibanoni missiooni peetakse posti lükkamiseks, rohkem puhkuseks ja valvamiseks. Samas saavad kaitsevälased aru, et seda on vaja poliitilistel põhjustel ja seega on siiski vajalik. Seetõttu võib öelda, et põnevus ja hasart on samuti oluliseks aspektiks motivatsiooni ja missiooni juures.

M4: "/.../ on vaja, et poliitilisel tasemel, aga tegelikult on see raha tuulde loopimine."

Tsiviilellu siirdumise seisukohast tundub, et kaitseväelased ootavad enese tõestamiseks rohkem sõjalisi missioone. Tundub, et neil inimestel, kes sõjalisel missioonil on osalenud võtavad tsiviilellu siirdumist loomuliku jätkuna. Rahuvalvemissioonidel on motivatsioon madalam ja seega ei tunta ka emotsionaalset rahulolu neil osaledes.

5.2.2. Missioonikogemus

Missioonikogemus oli intervjueeritavatel erinev, sest osaleti nii rahuvalve kui ka sõjalise iseloomuga missioonidel. Olenemata olukorrast peeti missioonile eelnevat aega väga pingeliseks. Treeniti intensiivselt, et lahingus oleks kergem. Pidevad metsalaagrid ja omavahelised harjutamised viisid edukate tulemusteni, sest ühelgi osaletud missioonil, kus intervjueeritavad käisid, ei ole vigastatuid olnud. Sellest hoolimata on alljärgnevatest tsitaatidest märgata, et kõige eredamalt jäi meestele meelde soe kliima ja sealne pinnas.

M5: "Punane liiv /.../ kui oli see vihmaperiood, siis sadas hästi palju vihma, siis tänavatel on selline liiv ja savi ja silt ja siis uhatakse need kraavidesse ja kanaliga läheb see linnast välja. /.../ mingi kari neegreid veeti kokku ja siis nad hakkasid seal, sealt seda sitta välja võtma ja siis need, kellel majasid ei olnud need tegid sellest samusest kraavis olnud savist ja pasast tellised ja ladusid omale majad püsti, panid mingid katused peale ja selles suhtes lihtne elu /.../"

M4: "Väljas oli tunduvalt soojem. Reaalsus jõudis alles järgmine hommik kohale, kui sai magama ära ja ärkasid ülesse ja nägid, kogu seda ümbruskonda, mis seal oli, et ühtegi pilve pole ja kõik on selline pruun kõrb ja igal pool on telgid ja sõjavägi."

M3: "Ma mäletan isegi seda liiva lõhna veel, tolmu ja seda haisu. Ma mäletan esimest sammu Afgani pinnalegi, väljas oli pime öö ja projektorid valgustasid, vaatasin, et Afganistan on betoonist tehtud või. /.../Aga jah, seda ka see oli mõnus soe, Eesti suvi oli, aga see oli öösel."

Nendel missioonidel, kus intervjueeritavad käisid, oli palju sõduriõnne. Seda seostatakse eelkõige välismaal lähetustel käimisega ja reaalses sõjakoldes olemisega. Sõduriõnneks peetakse edukat missiooni, kui ükski sõdur ei saa raskelt või surmavalt haavata. Üks teenistujatest ütles, et nende Afganistanis oldud aja jooksul polnud isegi ühtegi spordivigastust. Mõlemad Afganistanis käinud mehed ütlesid, et nad küll vigastada ei saanud, aga napilt pihta saamisi oli palju.

M4: “/.../kaamera pealt vaatasid, et sa olid pikali maas ja siis ümberringi maa nagu kees ehk siis kuulid lendasid sinust ümberringi aga sel hetkel ei pane sa seda tähele.”

M4: “Kuigi mul väga napikaid olukordi oli päris mitu, siis unenägudes küll ei ole midagi. Lõpus siis, kui seal tuli, siis koju tuleku aeg hakkas lähemale tulema, siis hakkasid unes nägema mingeid lollusi, a la nii vähe on lõpuni, tahaks elusalt tervelt koju tulla ja siis hakkasid öösel unes mingeid lollusi nägema, enda peas kerima mingit asja ülesse.”

Tsiviilellu siirdudes tuleb kaitseväelasel hakkama saada sellega, et tema osalemist missioonidel ehk ei hinnata nii palju. Kaitseväe keskkonnas peetakse töö olulisemaks osaks missioonidel käimist. Tsiviilühiskonnas peetakse riigikaitset iseenesest mõistetavaks ja seega igapäevaselt ei tunta missioonide ja kaitseväelaste tegevuse vastu nii suurt huvi.

5.2.3. Majanduslik tähtsus

Hannes Rõõs (2016: 33) oma magistritöös väidab, et kaitseväelased lahkuvad vabatahtlikult kaitseväest peamiselt põhjusel, et saada suuremat töötasu. Telefonikõnest endise kaitseväelasega selgub, et tema rühmas olid enamus teenistujad põhi- või keskharidusega. Intervjueeritava sõnul on niivõrd madala haridusega Eestis väga raske saada kõrgemat palka. Tema hindab kaitseväes makstavat töötasu Eesti tingimustes väga heaks. Uuringud näitavad, et missioonidel saadavat suuremat töötasu pidasid oluliseks need mehed, kellel on juba varasem missioonikogemus (Tomforde 2005). Seda kinnitab ka teine sõdur, kes on käinud kahel missioonil.

M4: “ /.../ mina saan iga kuu 1000 eurot kätte /.../ Siis ongi sõduri kuupalk missioonil umbes 2700 eurot.”

Intervjueeritavad pidasid kaitseväe juures positiivseks õigeaegset palga maksmist.

M5: “/.../ma saan palka onju, keegi ei hujja palgaga selles suhtes, et saab nagu õigel kuupäeval”

Tsiviilellu siirdumisel tuleb otsida uus töö ning kohaneda eluga väljaspool kaitseväge. Telefoni teel täpsustasin intervjueeritava töötasu kaitseväes, milleks on ilma

metsalaagriteta ligikaudu 900 eurot. Koos metsalaagritega või välismaa lähetusega on töötasu suurem. Eesti keskmine palk aastal 2016 on 1090 eurot brutotasuna (Eesti statistika koduleht, 2016). Sõduri palk on päris kõrge, kuna missioonidel käimisega lisandub põhipalgale ka lähetustasu. Tsiiviilellu siirdudes tuleb harjuda uute tingimustega. Eestis on olulisel kohal haridus ning selle puudumisel on raske saada kaitsevägega võrreldavat töötasu. Seetõttu töid intervjueritavad välja, et minnakse tööle Soome, lootes parematele palga tingimustele.

5.3. Veteraniks olemine

Intervjueritavad tunnevad, et Eesti Veteranipoliitikas on veterani mõiste defineerimisel unustatud vanema põlvkonna sõdurid. Selles peatükis toon välja, miks ei tunne kaitseväelased end veteranina. Veel toon välja, milliseid soodustusi kasutatakse ning kuidas võib veteranipoliitikast kasu olla tsiiviilellu siirdumisel.

M5: "Ma ei ole ju nii vana veel."

M4: "Ma ei saa sellest aru, et need, kes Esimene maailmasõda ja Teine maailmasõda võitlesid, siis neid ei peeta veteranideks, aga meid peetakse, miks meie paremad oleme? Peetakse veteranideks ka neid, kes käivad Liibanonis ja igal pool mujal, aga minu jaoks on see Liibanoni missioon, nagu ma rääkisin, see ei ole nagu selline asi, mille eest veterani tiitlit anda, aga nii ta paraku on."

Olgugi, et antud töös intervjueritavad end veteranina ei tunne, on nad kasutanud erinevaid lisavõimalusi (spaas puhkamine, pangalaenu võtmine Kred- Exi käendusega. Ülal olevast tsitaadist tuleb välja, et kaitseväelase jaoks on veteraniks olemine kui tiitel, mistõttu on huvitav, et nad end ise veteraniks ei pea.

M4: "/.../ käisin mõlemad korrad spaas ka. Riik maksab, siis ma võin lasta ennast masseerida ka."

Olen aru saanud, et kaitseväelaste arvates pole, sõjalisel missioonil käimise eest, spaas puhkamine väärt tasu. Sellegi poolest hindavad seda, sest käivad puhkamas koos kaaslasega. Rahuvalvemissioone peetakse niigi puhkuseks, mille eest saadakse ka kõrgemat tasu. Seetõttu üksnes rahuvalvega tegelenud sõduritel veteranipoliitikale etteheiteid ei olnud.

Intervjueeritav tõi välja, et tema meelest on 23. aprillil toimuv veteranipäev naeruväärne ja raha kulutamine., Tema sõnul tuleks raha kasutada inimeste aitamiseks. Eriliselt pööras tähelepanu vigastatud veteranide aitamisele, kes tema sõnul on täna Eestis tähelepanuta jäänud.

M3: "Milleks on vaja raha kulutada, kui seda võiks nagu reaalselt veteranide peale kulutada. Mitte showd ja tsirkust teha ja sinna raha matta, eriline debiilsus on veel see, et kui see toetusteema ei toimi, pangu see raha selle tsirkuse asemel sinna hoopis. Et noh, ma käisin veteranide päeval tätoveerimas ja ütleme nii, et seal käis päris palju veterane läbi ja mitte keegi neist ei läinud sinna kontserdile."

Tsiviilellu siirdudes laienevad veteranidele teatavad soodustused, millest mõned on välja toodud ka intervjueeritavate poolt. Lisaks spaas puhkamisele ja kodulaenu taotlemisele võivad veterani jaoks tsiviilellu siirdumisel osutada hoopis olulisemaks ümberõppimisvõimalused. Kui kaitseväelasel on tsiviilellu siirdudes vaid kesk- või põhiharidus, on tal 2012. aastal loodud Veteranipoliitika järgi võimalus ümberõppimiseks.

5.4. Toetusvõrgustik

On kaitseväelasi, kellel on tugev toetusvõrgustik. Kuid leidub ka neid, keda on raskel ajal üksi jäetud, mistõttu võivad mõned nende probleemid süveneda. Minu arvates on tsiviilellu siirdumisel perekonna ning läheduste toetus väga oluline.

M4: "Kui me kohtusime, siis ta juba teadis, et ma olen kaitseväelane, ma olin oma esimesel missioonil ära käinud ja siis ta nagu oli täiesti toetav, arvestas sellega, et ma käin ja olen esmaspäevast reedeni sõdur ja siis nädalavahetusel olen kodus ja elukaaslane. Talle meeldib, ta ütleb uhkusega, et ma olen kaitseväelane."

Ülemisest tsitaadist saab järeldada, et kaitseväelased jagavad end emotsionaalselt kaheks. Üks inimene ilmutab end nädalavahetustel kodus ning teine on nädala sees teenistuses.

M5: "Nad on pensionärid, neil on jumala pohhuj, mis ma teen."

Intervjueeritavad ütlesid, et tüdruksõbra olemasolu pani neid mõtlema, kas jätkata karjääri Kaitseväes või mitte.

M4: "Ja siis elukaaslane on see põhiline probleem, miks ma võib olla ei lähe. Mitte probleem vaid põhiline põhjus, miks ma ei lähe."

M1: "Võib olla siis, kui ma tüdrukuga hakkasin kokku ja peale Aafrikat tundus kõik nii mõttetu seal."

Kaitsevaelane leidis, et missioonil käimine ja kodust eemal töötamine on hoopis hea. Mehe sõnul saab ta nädalavahetustel kodused toimetused ära teha ning seejärel kaitsevärke naasta. Tsiiviilellu siirdudes oleksid kaitsevaelased nii nädala sees kui ka nädalavahetusel kodus, eeldusel, et välismaale või kaugemasse linna tööle ei minda. See tähendab, et endisel kaitsevaelasel poleks enam mitut erinevat rolli.

Tsiiviilellu siirdumise seisukohast on toetusvõrgustik väga oluline. Kaitseväe toetusteenuste keskuse kodulehelt leiab ka lähedastele mõeldud voldikuid, mis aitavad neil lahingust naasnud kaitsevaelast aidata. Voldikust leiab nii füüsilised kui ka emotsionaalsed reaktsioonid. Kirja on pandud ka punktid, mis on ohuallikaks ja milliste probleemide puhul tuleks leida abi spetsialistidelt. Üles võib loetleda mitmeid riskikäitumise tegureid, alkoholi kuritarvitamine, narkootikumide kasutamine ja enesevigastamisega seotud mõtted. Seega on tsiiviilellu siirdudes lähedastel oluline roll eduka ülemineku tagamiseks, neil on võime inimest kõrvalt jälgida ja see on suureks abiks.

5.5. Tsiiviilellu siirdumine

Intervjueeritavad soovisid juba enne teenistuse lõppu tsiiviilellu siirduda. Minule tundub, et nende jaoks on kolme aastane leping liiga pikk. Järeldan, et metsalaagrid ja õppused on nende jaoks liiga pingelised, mistõttu soovitakse tsiiviilellu naasta. Bergman (2014) tõi välja viis erinevat staadiumit militaarkultuuri siirdumisel. Esimene staadium:, milles tuntakse erutust ja entusiasmi uue ees (Bergman jt, 2014). Saan väita, et ka kaitsevaelaste jaoks on esimesed kuud kõige huvitavamad ja sel ajal koju ei igatseta. Tõin välja esimese ja kolmanda staadiumi, kuna leidsin, et intervjueeritavate vastused ühtisid staadiumites kirjeldatud käitumisega.

M2: "Alguses mitte /.../ pärast ma ei viitsinud seal Paldiskis üldse olla."

Tsiviilellu siirdumise mõtestamisega seoses sain sõduritelt väga erinevaid vastuseid. Viieist kaitseväelasest on kolm juba tsiviilellu siirdunud ning neist kaks oma kaitseväge kogemusega rahule ei jäänud. Missioonilt naastes kogeti kultuurišokki vaid ühel korral. Intervjueeritava hinnangul oli see tingitud alateadvusest ja refleksidest.

M4: " /.../ hakkas see paugutite aeg pihta, kui müüdi pauke igal pool ja siis mul ühe korra oli selline reaktsioon /.../ kohe kui pauk käib, kohe pikali, ja siis ma olin seal keset tänavat lihtsalt pikali maas. Miks? Ja tõusin püsti tagasi. Vahepeal kadus see reaalselt ära, kus ei olnud aega mõelda või olukorda analüüsida, et mida sa viimased kuus kuud teinud oled."

Kaitsevälased võivad kogeda kultuurišokki militaarkultuurist tsiviilellu siirdumisel ka enese teadmata. Mõlemad kaitsevälased olid teenistuses üle kolme aasta. Soome ajateenijad omandasid militaarkultuuri juba mõne kuuga (Salo, 2016), seetõttu võib arvata, et kaitsevälased olid kultuuri täielikult omandanud. Intervjueeritav ütles, et kolm aastat sama asja tehes ongi alguses raske harjuda uue süsteemiga.

M2: "No uue töö peal liiga palju põdemist. Liistud asjad läksid mul alguses nässu kui läksin, siis kohe anti nõu, ma mõitlesin, et nüüd tuleb sõimu ka, aga ma pole senimaani veel sõimata saanud, likvideeriti kõik ilusti ära seal."

Taasintegreerimine (kolmas staadium), tuntakse, et uus kultuur pole enam nii võõras, tutvutakse uute inimestega ning kogetakse ühtsustunnet. Selles staadiumis võib esineda viha või frustratsiooni uue kultuuri vastu (Bergman jt, 2014). Kuna kultuurišokk ja selle teooria toimivad mõlemat pidi, siis võib missioonilt naastes Scoutspataljoni pidada niinimetatud uueks kultuuriks. Seejuures on positiivse kogemuse saamiseks oluline ülematega heade suhete hoidmine.

M4: "Pikendavad need, kellele meeldib ja kes tahavad olla, need ei pikenda, kellel on halb kogemus, kas halb kogemus ülematega või ongi, et neile ei meeldinud."

Intervjuusid läbi viies ja neid analüüsides võib öelda, et intervjueeritavad ei mõtesta tsiviilellu siirdumist enese jaoks väga täpselt. Viimane aasta oli intervjueeritavatele kõige

raskem. See oli periood, kus sooviti kaitseväest kõige enam lahkuda. Kuna kaitsevägi teeb teenistujatega kolme aastase lepingu, siis tõi üks intervjuueeritavatest välja, et enne lepingu lõppu on kaitseväest ilma mõjuva põhjusega peaaegu võimatu tsiviilellu siirduda.

5.5.1. Katsumused tsiviilellu siirdumisel

Kaitseväelased tõid välja, et kaitseväe keskkonnas hoitakse inimesi rohkem, kuna vennastumine ja ühtsustunne on niivõrd olulised. Seevastu tsiviilühiskonnas kehtib individualism, mistõttu võib sellise kultuuriga uuesti harjumine esialgu raske olla. Intervjuueeritavate arvates pole keegi asendamatu ja see on ka põhjus, miks tsiviilühiskonnas inimesi ametipostidel ei hoita, kui nad oma tööga hakkama ei saa.

M4: "Võibolla ka see, et tsiviilkeskkonnas tuleb rohkem tööd teha, kui kaitseväes, tsiviilis tuleb tööd teha, kaitseväes on nii, et vahel on punnitamist aga vahel pole üldse ja on niisama istumine. Ja muidugi ka see, et tsiviilkeskkonnas ei hoita sind, kui sa oled haige või peast hull."

Ilma keskhariduseta inimesed kartsid, et tsiviilkeskkonnas oleks raskem leida sobiva palgaga tööd, mistõttu toodi lahendusena välja Soome autojuhiks või ehitajaks minekut. Kardetakse, et ei suudeta laenusid tagasi maksta või pere üleval pidada. Näiteks toodi tuttavaid, kes on sunniviisiliselt kaitseväes kinni, kuna neil on eluasemelaenuid.

M3: "Kolmeaastane see sundleping saab läbi, siis on väga vähe neid, kes pikendavad veel kolm aastat. Need, kes pikendavad, siis pikendavad suht sunniviisiliselt, muidu kukuks elu lihtsalt kokku ja siin nad vannuvad edasi, et miks nad jäid, et see on ikka täielik perse, mis seal toimub."

Neljandas staadiumis teatakse oma käitumis- ja suhtlusmaneere, uskumusi ja väärtuseid uues kultuuris, peetakse väga oluliseks oma üksust. Autonoomia staadiumis võidakse tunda viha tsiviilmaailma vastu, seega, kui üleminek tsiviilellu pole edukas, võidakse kaitsevärke ka naasta. Praegusest analüüsist on näha, et mehed muretsuvad kõige enam materiaalse toimetuleku pärast ja eneseteostusest väga ei räägi.

Deal (2015) kirjutas kriitiliselt, kuidas tänapäeval ollakse aga ühel päeval sõjas ja järgmisel päeval kodus, ilma tööta oma endises kogukonnas. Kui kaitseväelased valivad

omale töö militaarvaldkonnas, siis tsiviilellu siirdudes peaksid nad edukad olema ka uue töö otsimisel.

M1: "ma olen töötu vaata /.../ koorin riiki nii kaua kui saab jah. Riik koorib meid, miks me siis vastu ei koori?"

M2: "Kuu aega peale tsiviili tulemist läksin Soome tööle, praegu mind õpetatakse välja."

M1: "Kui ma praegu olen töötukassas kirjas, siis ma panin selle, et välistan turvafirmad ja siuksed asjad, siis mul tuleb ainul metsatöö pakkumisi. Aga mul sõber läks töötukassasse, pani, et on kaitseväes olnud, siis põhimõtteliselt tuleb ainult G4S-ilt pakkumisi."

Minnes pärast kaitseväge tööle G4S turvafirmasse või teistesse eraturvafirmasse, võib arvata, et nad sisimas pole siiski loobunud sõduriks olemast. Kui rääkida laevakaitsest, siis laevadel on raskerelvastus ja kaitsjatel ka relvad. Seega nad ei taha lõpetada sõduriks olemist ega tsiviilellu siirduda vaid vahetada tööandjat. Telefoni kõnest endise kaitsevälasega selgus, et eraturvafirmad maksavad palka 3000–4500 eurot kuus. Militaarsirde teooria (Castro ja Kintzle, 2014: 3–4) teine faas kontrollib siirdumist, viitab individuaalsele, kogukondlikule organisatsioonilistele faktoritele, mis mõjutavad siirdumise kulgemist tegevteenistujast tsiviilisikuks. Castro ja Kintzle (2014: 3–4) sõnul on ka individuaalsed faktorid need, mis mõjutavad tsiviilellu siirdumist. Kui endine tegevteenistuja valib omale uueks karjääriks laevakaitse, siis võib öelda, et ta pole veel valmis oma militaarsest karjäärist loobuma.

5.5.2. Valmisolek tsiviilellu siirdumiseks

Kaitsevälased hindasid enne missioonile minekut riske ning mõtlesid ka võimalikele tagajärgedele.

M4: "Siis mul oligi mõte, et oleks mõistlik midagi sellist asja õppida, kus sul ei ole vaja mingit füüsilist jõudu rakendada või, et on selline töö rohkem mõistust vähem käsi. Tundus selline, istuv ja selline töö, mis sobiks, kui midagi peaks juhtuma. Variant oli valmis mõeldud, ma ei oleks niimoodi kaks kätt istunud ja mõelnud, et mis nüüd saab."

Kaitseväelased usuvad, et militaarkarjäär õpetab erinevaid oskusi, mida saab ka tsiviilellu siirdudes rakendada. Toodi välja juhtimisoskus, planeerimisoskus, inimestega suhtlemine ja iseseisvus. Seega võib öelda, et intervjuueeritavad olid/ oleksid valmis tsiviilellu siirduma, kui selleks peaks vajadus tekkima. Intervjuusid analüüsid tuli välja, et kaitseväes töötamine huvitav ja vaheldusrikas.

5.6. Meedia kuvand

Intervjuueeritavate arvates kajastab Eesti meedia kaitsevaelasi objektiivselt ja vastavalt nende endi tegudele. Leidus ka neid, kelle meelest on meedia kallutatud.

M2: "Enamasti on neutraalne, aga see oli nõme, et öeldi, et kaitseväelased joovad ohtlikult palju. Sest see oli jama. Ma ei ütleks, et terve /.../ pataljon end nüüd surmani purju joob."

M4: "Kaitsevägi laseb omale ligi selliseid reportereid, kes teevad kaitseväest normaalse loo, ehk siis ta ei hakka ma ei tea mida kokku keerama seal. Üldjuhul võetakse ikka sellised ajakirjanikud, reporterid, kellega on eelnevalt kokku lepitud ja läbi räägitud, millest nad hakkavad rääkima. Et ei tuleks sealt ma ei tea mis kammajaad."

Intervjuueeritavad suhtusid negatiivselt kuid nõustusid artikliga, mis kajastas kaitseväelaste alkoholitarbimist. Üheks raskuseks tsiviilellu siirdumisel peeti alkoholitarbimisest vabanemist. Kapten Tanel Rattiste magistriltööst selgus, et tervistkahjustavalt palju joovad 161 kaitsevaelast ehk 49,3 protsenti vastanutest. Ja võimaliku alkoholisõltuvuse kategooriasse kuulub 14 teenistajat (Jõesaar, 2016). Kaitseväes on uuringu andmetel alkoholitarbimist palju, kuid intervjuueeritavate sõnul probleem nii tõsine pole. Alkoholi liigtarbimine on kaitseväelaste seas kõige levinum riskikäitumise aspekt.

*M2: "Si*aks /.../ neil pole muud seal teha. Seda ikka tuli seal ette jah, päris palju ausalt."*

M4: "See oli see uurimustöö, tegelikult kaitseväelased joovad ramedalt, aga sealt tuli välja see, et kogu väeosa on esmaspäevast reedeni purupurjus. Päris nii see ei ole."

Intervjueeritud kaitseväelaste sõnul on Eesti Kaitsevägi väga noor ja seetõttu ei oska inimesed seisukohta võtta.

M1: "Ma väga ei loe selliseid artikleid. Aga pigem rohkem negatiivselt, kui positiivselt, aga eestlased ei saa veel aru sellest sõja asjast. Võib olla arvavad, et eestlased on väiksed ja Venemaa on nii suur. Ja siis nad ei näe pointi sellel asjal ja poisid käivad meheks saamas."

Ülemisest tsitaadist tuleb välja, et kaitsevälased ei loe kaitseväge puudutavaid artikleid, mistõttu ei saa meedia kaitseväest tsiviilellu siirdumist mõjutada. Jälgides meediat, julgen väita, et kaitseväge ja sellega seonduvat kajastatakse neutraalselt. On näha kaitseväge poolseid kokkuleppeid ajakirjanike ja toimetustega, sest halvustavaid artikleid pole. Pigem leiab üksikuid juhtumi põhiseid uudiseid, kus on objektiivselt kirjeldatud olukorda ning kaitseväge seotust isikuga.

6. Diskussioon

Antud peatükis toon välja uuringu käigus tehtud järeldused, esitades need kontsentreeritud kujul uurimisküsimuste ja vastustena.

6.1. Kuidas mõtestavad kaitsevälased edukat tsiviilellu siirdumist?

Intervjueeritud kaitsevälased tundsid Kaitseväes töötades nii vaimset kui ka füüsilist pinget, seetõttu peeti vajalikuks tsiviilellu siirdumist. Töö kaitseväes ei erine intervjueeritavate arvates tööst, mida tehakse tsiviilühiskonnas. Samas käesoleva töö tulemused näitavad vastupidist. Eestlase jaoks on kõige parem töö, kus saab ise otsustada ning millel on paindlik graafik (Koovik, 2017). Intervjueeritud kaitsevälased peavad kõige olulisemaks võimalust käia missioonidel ning töötada kodule lähedal. Kaitsevälased väitsid, et tahtsid teenistusest lahkuda juba enne kolme aastase lepingu lõppemist. Kõige enam sooviti kaitseväest lahkuda viimastel kuudel. Bergmani (2014) teooria järgi tuleb tegevteenistuses olla vähemalt kuus aastat ning peale seda on militaar- ning tsiviilkultuuri vaheline liikumine sujuv. Seega võib öelda, et teoorias ei suuda mitte ükski intervjueeritavatest liikuda ilma probleemideta kahe kultuuri vahel. Sellele vaidleb vastu Soome uurija Salo (2016), kelle uuringust (vt Graafik 1.) selgus, et kaitsevälased võtavad militaarkultuuri väga kiiresti omaks. See toimub juba baastreeningu ajal, mis kestab vaid kaks kuni kolm kuud (Salo, 2016). Salo (2016) räägib baastreeningust ajateenistuses, kus on eesmärk läbida ajaliselt lühike periood, mil omandatakse uued teadmised militaarvaldkonnast. Kuigi aja- ja tegevteenistus erinevad üksteisest oluliselt, võib siiski võrrelda Soome ajateenijate kiiret kohanemist Bergmani jt (2014) “mesinädalate” perioodiga. Nii ajateenijate esialgne adopteerumine kui ka Bergmani jt (2014) “mesinädalate” periood toimuvad sama aja jooksul.

Tegevteenistuslepingu lõpetanud ei välistanud kaitsevärke tagasi pöördumist. Tagasipöördumine kaitsevärke oleks vastuoluline, sest intervjueeritavad frustratsiooni kaitseväre vastu. Seda võib seostada Bergmani jt (2014) neljanda staadiumiga, autonoomiaga, kus tuntakse viha kultuuri või kultuuriruumi vastu, millest on äsja lahkutud.

6.2. Millised võivad olla suurimad katsumused tsiviilellu siirdumisel?

Kaitseväe tööülesanded põhinevad usaldusel ja meeskonnatööl. Bergmani (2014) neljandas staadiumis, milleks on “osaline iseseisvus” peetakse väga oluliseks oma üksust, uskumusi ja väärtusi. Luuakse tugevad sõprussuhted, mistõttu tsiviilellu siirdudes võidakse tunda üksindust. Maslow püramiid seab kuuluvustunde väga olulisele kohale, sest inimene pole loodud olema üksi. Üksilduse tunde tekitab kindlasti ka töötus, mida võidakse kogeda pärast militaarkeskonnast lahkumist. Ka kirjanik Ernst Hemingway, kes oli veteran, koges üksildust, mis viis ta suitsiidini. Kuna lühikese perioodi jooksul suri Hemingway perekond. Samuti surid kõik vanad sõbrad, kellega ta oli osalenud Esimeses ja Teises maailmasõjas (Castro ja Kintzle, 2014).

Majanduslikud raskused olid kaitseväelaste jaoks kõige hirmutavamad. Kuigi intervjueeritavate seas on veterane, kellele pakub riik sellises olukorras tuge ümberõppimise näol, oli hirm siiski olemas. Katsumusena toodi välja ka samaväärse tasuga töökoha leidmist, mis intervjueeritavate sõnul on Eestis raske. Kardeti, et tekkida võivad maksehäired. Antud juhul oleks kasulik, kui kõigile kaitseväelastele laieneks ümber- või täiendõppe võimalus. See annaks kaitseväelastele turvatunde, et isegi ilma erialase haridusega on tal võimalik tsiviilkeskkonnas tööd leida. Intervjueeritav väitis, et Kaitseväes on enamus põhi- või keskharidusega inimesed, mistõttu oleks neile oluline, kui kõik saaksid minna end täiendama. See oleks kasulik ka riigile, sest enamasti soovivad tsiviili siirduda nooremad mehed, kellest tööturul oleks väga palju kasu.

Kaitsevägi pakub tööd kuni 55 aastastele meestele, kes siis peavad minema pensionile (Kaitseväeteenistuse seadus, 2017). Ka intervjueeritavad kinnitasid, et kaitseväes teenides on nad omandanud väärt oskusi, mida tsiviilkeskkonnas edukalt ära kasutada. Riigil oleks võimalus neid inimesi enda jaoks tööle panna, kui nad saaksid õppida ja täiendada end huvipakkavas valdkonnas. Antud olukorras aitab ka Töötukassa, mille kaudu on võimalik läbida erinevaid koolitusi.

Kapten Tanel Rattiste (2016) käsitles oma magistritöös kaitseväes alkoholitarbimisega seotud probleeme, mis tulid välja ka minu uuringus. Leiti, et alkoholitarbimine kaitseväes ilmselt erineb nii sageduse kui koguste poolest tsiviilühiskonnas tavapärasest alkoholitarbimisest. Üheks keerulisemaks väljakutseks peeti alkoholiga seotud käitumismustrite muutmist.

6.3. Milline on sinu kui endise tegevväelase roll Eesti ühiskonnas?

Kui tegevteenistuja siirdub tsiviilellu, saab temast reservväelane. See tähendab, et kutse saamisel tuleb reservväelasel osa võtta õppustest. Hilisema vestluse käigus selgus, et sõja olukorra tekkimisel on intervjuueeritavad valmis riiki eest välja astuma. Kaitseväelased end veteranideks ei pidanud, küll aga kasutasid nad ära veteranipoliitika poolt pakutavaid soodustusi. Veteranina ei tunda end sellepärast, et mehed on veel väga noored või tegevteenistuses. Intervjuueeritav naeruvääristas veteranipäeva ja ütles, et tema sellest osa ei võta, kuna see on raha raiskamine. Mina väidaks vastupidist, kuna veteranipäeval on võimalik osa võtta üritustest, kus kogutakse abivajajatele raha. Tänavu koguti sinilille kampaaniaga ligi 75 000 eurot, millega aidati vigastatud veterane, annetati Haapsalu rannapromenaadile liikumispuudega inimeste välitrenažöörade ala rajamiseks, Ida-Viru Kesksaigla taastusravi osakonnale invalifti soetamiseks ning meeste vaimse tervise edendamiseks (Rozbaum, 2017). Samuti aitab veteranipäev ja sinilille kandmine inimestel end tunda olulisena. Veteranipäeval on võimalik jagada oma läbielamisi, kellega oma läbielamisi jagada. Intervjuueeritav tõi välja, et igatseb vormi kandmist, kuna tundis end selles hästi ja teadis, et oli väga hea sõdur. Kaitseväest reservväkke liikudes võib kanda tavavormi vaid vastuvõttudel (Kaitseväelase ja Kaitseliidu tegevliikme..., 2010).

6.4. Missuguse kuvandi teie meelest on meedia loonud kaitseväelastest?

Meedia loodud kuvandit peeti pigem neutraalseks. Intervjuueeritava sõnul ei oska eestlased militaarteemadega meedias harjuda, kuna Eesti Kaitsevägi on töötanud väga lühikest aega. Veel suhtuti negatiivselt uudisesse, kus räägiti Kaitseväelaste alkoholitarbimise

harjumustest. Intervjueeritavate sõnul meedia nende tsiviilellu siirdumist ega edasist elu tsiviilühiskonnas ei mõjuta. Kuna meedias kajastatakse rohkem veteranipäeva ja sinilillekampaaniat, artiklid ei mõjuta tsiviilellu siirdumist. Intervjueeritav ütles, et kaitsevägi lepib väga rangelt kokku, milline väljaanne ja reporter, teemat kajastada võib. Sellest lähtuvalt on mõistetav, et on Kaitseväe maine neutraalne ning kõike meedias ei kajastata. Kaitseväelased kurtsid kehva varustuse ja ebapädevate ülemate üle, aga meedias sellel teemal arutlust pole. Isegi, kui meedia sooviks antud teemast kirjutada, siis ei leitaks ühtegi teenistuses olevat kaitseväelast, kes oleks nõus oma nime all sel teemal sõna võtma.

6.5. Töö võimalikud edasiarendused

Arvestades bakalaureusetöö mahtu võib välja tuua lisaks teemasid, mida ei tohiks tähelepanuta jätta.

Esimese teemana võib välja tuua kaitseväest vabastatud endiste teenistujate hakkama saamise ja edasise karjääri tsiviilühiskonnas. Kuna riik pakub kaitseväe veteranidele võimaluse edasi- ja ümberõppimiseks, siis oleks huvitav uurida, millistes valdkondades nad tegevad on. Sarnasest valdkonnast võib veel uurida, kuidas saavad tsiviilühiskonnas hakkama kaitseväelased, kes pole veteranid.

Teise edasiarenduse suunana võib uurida alkoholitarbimist kaitseväes. Kuigi sel teemal on kapten Tanel Rattiste poolt üks magistritöö tehtud „Eesti Kaitseväe tegevväelaste alkoholikäitumine ja seda mõjutavad tegurid Scoutspataljoni näitel“, siis kindlasti on uurimisainest veel.

Kolmanda võimaliku teemana tooksin välja riskikäitumise ja kaitseväe teenistusest lahkumise seosed. Intervjuudest tuli välja, et teenistusest lahkunud endised kaitseväelased võivad käituda enesele ja teistele mõtlemata või ohtlikult.

7. Kokkuvõte

Uuringus osales viis intervjueeritavat, kes kõik on olnud tegevad Eesti Kaitseväes. Intervjueeritavad valisin kasutades mugavusvalimit ning lumepalli efekti. Intervjuusid analüüsisin kasutades kvalitatiivset teemaanalüüsi. Intervjueeritavatele anonüümsuse tagamiseks ei sisalda bakalaureusetöö intervjuude transkriptsioone. Edasise teadustöö tegemiseks on need kättesaadavad töö juhendajalt.

Bakalaureusetöö uuris kaitseväe teenistuses olevate ja teenistusest vabastatud kaitseväelaste tsiviilellu siirdumist. Teooria põhines peamiselt kultuurišokil, mida kogetakse ühest kultuurist teise liikudes. Intervjueeritavad liikusid kultuuride vahel mitmel korral. Esiteks minnes Kaitseväkke tööle, liikusid nad tsiviilkultuurist militaarkultuuri. Kaitseväes tööl olles ning missioonile minnes kogeti samuti liikumist ühest kultuurist teise. Liiguti rahuajast reaalsesse sõjakoldeesse. Sarnaselt militaarkeskonda liikumisega toimus üleminek ka vastupidiselt. See tähendab, et kaitseväelased tulid tagasi Eestisse ning mõned neist siirdusid tsiviilellu olles kogemuse võrra rikkamad. Intervjuudes küsisin kaitseväelastelt, emotsioonide kohta missioonil olles ja sealt tulles. Eesti kaitseväelased kultuurišokki oluliselt siiski ei kogenud. Viiest intervjueeritavast on tsiviili siirdunud kolm kaitseväelast. Kultuurišokki esines paaril üksikul juhul.

Uuringust selgus, et intervjueeritavad ei tegele oluliselt tsiviilellu siirdumise tõlgendamisega, pigem võetakse edasi liikumist kui elu ühte loomulikku osa. Kaitseväelased kartsid kõige enam majanduslikke raskusi ning uue töökoha mitte leidmist. Olulisena toodi välja perekond ning nende geograafiline lähedus.

Töö edasiarenduseks leidsin mitu võimalikku suunda - karjäär tsiviilühiskonnas, alkohol kaitseväes ning riskikäitumine ja teenistusest lahkumine.

8. Summary

The purpose of this bachelor thesis: “Returning to civilian life: how active duty and former members of the Estonian Defence Forces view the transition process”, was to examine how Estonian Defence Forces’ active duty and former service members are making sense the transition process.

The study included five interviews with people who either were still serving or had served in the Estonian Defence Forces at some stage of their life. I used a convenience sample and a “snowball” effect. I analyzed the interviews using a qualitative theme analysis. In order to ensure anonymity, transcripts of interviews are not included in the bachelor thesis but for further research, they are available through the academic supervisor of this thesis.

The theoretical framework was based on cultural shock theory (Bergman and others, 2014) and military transition theory (Castro and Kintzle, 2014). The cultural shock theory examines how people acclimatize in a new culture and the emotional processes the adaptation with a new culture encompasses. In this thesis I looked at the military not as an institution but as a culture.

The main findings show that it is not common for the military service members of the Estonian Defence Forces to conceptualize their transition from the military to civilian life as a multifaceted process, which would involve transitioning from one cultural environment to another, but rather it was viewed a simple change of jobs. At the same time analysis of interviews shows that the interviewees are indeed undergoing emotional processes connected to different stages of the cultural shock theory, The interviewees brought out insecurities concerning economic prosperity, finding a job that would pay as well in civil society as the job that they held in the military. There were also concerns about converting military skills into usable skills in the civilian job.

I found several possible ways how to further develop bachelor thesis. It is possible to study alcohol problems in the Estonian Defence Forces, risk behaviour and termination of the service, and a career in civil society.

9. Allika loend

1. Adriansen, H.K., Madsen, L.M. (2009). Studying the making of geographical knowledge: The implications of insider interviews. *Norsk Geografisk Tidsskrift Norwegian Journal of Geography* Vol. 63, 145–153. Oslo. ISSN 0029-1951. Kasutatud 23.01.2017
2. *Avalik arvamus ja riigikaitse* (2016). Kaitseministeerium. Kasutatud 30.04.2017
3. Battistelli, F. (1997). Peacekeeping and the Postmodern Soldier. *Armed Forces & Society*, 23(3), 467–484. <http://doi.org/10.1177/0095327X9702300308>
4. Beverly P Bergman, Howard J Burdett & Neil Greenberg (2014) Service Life and Beyond – Institution or Culture?, *The RUSI Journal*, 159:5, 60–68, DOI:10.1080/03071847.2014.969946 Kasutatud 21.10.2016
5. Castro, C.A., Kintzle, S. (2014). Suicides in the Military: The Post-Modern Combat Veteran and the Hemingway Effect. *Curr Psychiatry Rep*, 17. juuni. Kasutatud 4.12.2016 DOI:10.1007/s11920-014-0460-1
6. Cole, R.F. (2014). Understanding Military Culture: A Guide for Professional School Counselors. *The Professional Counselor*. Vol 4, Pg 497–504; DOI:10.15241/rfc.4.5.497
7. Deal, M. (2015). Integrating our veterans: The lonely road from military to civilian life. *Al Jazeera America*, 6. november. Kasutatud 30.11.2016 <http://america.aljazeera.com/watch/shows/al-jazeera-america-presents/articles/2015/11/6/integrating-veterans-military-civilian-life.html>
8. Eesti NATO ühingu koduleht. Kasutatud 14.04.2017 <http://www.eata.ee/nato/missioonid/>
9. Eesti Statistikaameti koduleht. Kasutatud 23.01.17 <https://www.stat.ee/36716>
10. Franke, V. C. (2001). Generation X and the military: A comparison of attitudes and values between West Point cadets and college students. *Journal of Political and Military Sociology*, Vol 29, 92–119.
11. Hall, L. K. (2008). *Counseling military families: What mental health professionals need to know*. New York, NY: Routledge.
12. Hirsjärvi, S., Hurme, H. (1991). *Teemahaastattelu*. Helsinki: Ylopiistopaino.
13. Hofstede, G. (1994). *Allemaal andersdenkenden: Omgaan met cultuurverschillen*. (Paris: Les Éditions d'Organisation, 1994). Cited in Riseman, “The Stolen Veteran”; Bernet van den Pol, “The Connection between Culture and Climate

- Change”, www.culturaldiplomacy.org/pdf/case-studies/cs-bernadet-van-den-pol.pdf. Kasutatud 21.10.2016
14. Huebner, A. J. (2013). *Advice to the therapists working with military families*. National Council on Family Relations. Retrieved from <https://www.ncfr.org/ncfr-report/focus/military-families/advice-therapists>
 15. Ilves: jõuame end muuta, et julgeksime oma kaitseväelastele ausalt silma vaadata. (2012). *Pärnu Postimees*, 23. juuni. Kasutatud 1.05.2017.
<http://parnu.postimees.ee/885642/ilves-jouame-end-muuta-et-saaksime-oma-kaitsevaelastele-ausalt-silma-vaadata>
 16. Jacobson, I. ja Ryan, M. ja Hooper, T. ja Smith, T. ja Amorosso, P. Ja Boyko, E. Ja Gackstetter, G. Ja Wells, T. ja Bell, N. (2008). Alcohol use and alcohol-related problems before and after military combat deployment. *JAMA*
 17. Juvan, J., & Vuga, J. (2011). What Motivates Slovenian “Peacekeepers”? *International Peacekeeping*, 18(1), 96–109.
<http://doi.org/10.1080/13533312.2011.527522>
 18. Kaitseministeeriumi koduleht. Kasutatud 12.04.2017
<http://www.kaitseministeerium.ee/et/eesmargid-tegevused/rahvusvaheline-koostoo/nato-kollektiivkaitse>
 19. Kaitseressursside ameti koduleht. Kasutatud 21.01.2017 <https://www.kra.ee/reserv/>
 20. Kaitsevälase ja kaitseväe vormiriietuse ja eraldusmärkide kandmise kord. (2010). Kasutatud 22.05.2017
<http://www.mil.ee/UserFiles/sisu/kaitsevagi/organisatsioon/%C3%B5igusaktid/Kaitsev%C3%A4elase%20ja%20Kaitseväe%20tegevliikme%20vormiriietuse%20ja%20eraldusm%C3%A4rkide%20kandmise%20kord.pdf>
 21. Kaitseväeteenistuse seadus. (2017). Kasutatud 24.05.2017
<https://www.riigiteataja.ee/akt/101032017003>
 22. Kalmus, V., Masso, A., Linno, M. (2015). Kvalitatiivne sisuanalüüs. *Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas*. <http://samm.ut.ee/kvalitatiivne-sisuanalyyis> Kasutatud 23.12.2016
 23. Kangro, M. (2015). *Tsiviil- ja militaar meespopulatsioonide pereloomeline käitumine ja väärtusorientatsioonid*. Magistritöö. Tartu Ülikool, sotsioloogia õppekava. Kasutatud 23.01.2017

- https://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/48046/kangro_merit_ma_2015.pdf?sequence=1&isAllowed=y
24. Koovik, K. (2017). Uuring: kellast kellani ja kindel palk või vabadus ise otsustada – kuidas Eesti inimesed tahavad tulevikus tööd teha? *Delfi*, 1. märts Kasutatud 20.05.2017 <http://arileht.delfi.ee/news/uudised/uuring-kellast-kellani-ja-kindel-palk-voi-vabadus-ise-otsustada-kuidas-eesti-inimesed-tahavad-tulevikus-tood-teha?id=77397164>
 25. Kvale, S. (1996). *InterViews: An Introduction to Qualitative Research Interviewing*. London: SAGE Publications.
 26. Lääne, G. (2016). *Eesti kaitseväelaste missioonijärgne kohanemine tsiviilühiskonda ja perekondade roll selles*. Bakalaureusetöö. Tallinna Ülikool, sotsioloogia suund. Kasutatud 17.04.2017
<http://www.etera.ee/zoom/28945/view?page=1&p=separate&view=0,0,2481,3508>
 27. Laherand, M.L. (2008). *Kvalitatiivne uurimisviis*. Tallinn: OÜ Infotrükk.
 28. Lauri, H. (2016). *Militaarsotsiaaltöö Eestis Eesti Kaitseväe sotsiaaltöötajate näitel*. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool, sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika eriala. Kasutatud 17.04.2017
https://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/51912/lauri_helen_ba_2016.pdf?sequence=1&isAllowed=y
 29. Martins, L. C. X., Lopes, C.S. (2012). Military hierarchy, job stress and mental health in peacetime. *Occupational Medicine*, Vol 62, Pg 182–187. Kasutatud 18.05.17 <https://doi.org/10.1093/occmed/kqs006>
 30. McLeod, S. A. (2007). Maslow's Hierarchy of Needs. *Simply Psychology*. Kasutatud 1.05.2017 www.simplypsychology.org/maslow.html
 31. Mitendorf, A. (2011). Vägivaldse käitumise kujunemine vägivallakuriteo toime pannud isikutel: kurjategijate tõlgendused vägivallast. *Sotsiaaltöö nr 3*, 33–43
 32. Morin, R. (2011). The Difficult Transition from Military to Civilian Life. *Pew Research Center*, 8. detsember. Kasutatud 30.11.2016
<http://www.pewsocialtrends.org/2011/12/08/the-difficult-transition-from-military-to-civilian-life/>
 33. Parmak, M., Mylly, J.J.C., Euwema, M.C. (2013). Personality and the perception of situation structure in a military environment: seeking sensation versus structure

- as a soldier. *Journal of Applied Social Psychology*. Vol. 43 Pg. 1040–1049.
<http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/jasp.12067/full>
34. Poliitika Kaitseväe ja Kaitseliidu veteranide osas. (2012) Kaitseministeerium.
 Kasutatud 17.04.2017
http://www.kmin.ee/sites/default/files/elfinder/article_files/veteranipoliitika_0.pdf
35. Randoja, E. (2014). Lugu. Hea uni tuleb rutiini ja rahuga. *Tartu Postimees*, 19. märts. Kasutatud 1.05.2017 <http://tartu.postimees.ee/2733472/lugu-hea-uni-tuleb-rutiini-ja-rahuga>
36. Raud, R. (2013). *Mis on kultuur?* Tallinn: Tallinna Ülikooli kirjastus.
37. Rattiste, T. (2016). Kas vägijook alistab sõduri? *Forte*, 19. märts. Kasutatud 24.05.2017 <http://forte.delfi.ee/news/militaaria/kas-vagijook-alistab-soduri?id=77576084>
38. Ricks, T., E. (1997). The Widening Gap Between the Military and Society. *The Atlantic*, juuli 1997. Kasutatud 16.05.2017
<https://www.theatlantic.com/magazine/archive/1997/07/the-widening-gap-between-military-and-society/306158/>
39. Riigikogu koduleht. (2010). Kasutatud 30.11.2016
www.riigikogu.ee/download/f76a2be8-bed4-4d00-ad57-88aac63f3f1
40. Rõõs, H. (2016). *Kaitseväe tegevteenistusest vabatahtlikult lahkumise põhjused*. Magistritöö. Tartu Ülikool, sotsiaalteaduste valdkond. Kasutatud 10.10.2016
41. Rozbaum, M. (2017). Sinilillekampaniaga koguti annetusi pea 75 000 eurot. *Õhtuleht*, 12. mai. Kasutatud 20.05.2017
<http://www.ohtuleht.ee/804366/sinilillekampaniaga-koguti-annetusi-pea-75-000-eurot>
42. Salo, M. (2008). Determinants of Military Adjustment and Attrition During Finnish Conscript Service. Tampere Ülikool. Kasutatud 1.05.2017
<http://tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/67908/978-951-44-7470-5.pdf;sequence=1>
43. Thandi, G.; Sundin, J.; Dandeker, C.; Jones, N.; Greenberg, N.; Wessely, S.; Fear, N.T. (2015). Risk-Taking behaviours among UK military reservists. *Occupational Medicine*. Vol 65, Pg 413–416. DOI:<https://doi.org/10.1093/occmed/kqv057>
 Kasutatud 24.04.2017
44. Thomsen, J. C., Stander, V.A., McWorter, S.K., Rabenhorst, M.M, Milner, J. S.

- (2011). Effects of combat deployment on risk and self-destructive behavior among active duty military personnel. *Journal of Psychiatric Research* Vol 45 Pg 1321–1331.
DOI:<http://doi.org.ezproxy.utlib.ut.ee/10.1016/j.jpsychires.2011.04.003>
45. Tomforde M. (2005) Motivation and self-image among German peacekeepers, *International Peacekeeping*, Vol 12, 576–585, Kasutatud 24.04.2017 DOI: 10.1080/13533310500201993
46. Truusa, T. T. (2015). Veterani mõiste olulisus. Trumm, Avo (Toim.). Inimressurs ja riigikaitse: jätkusuutlikku arengu väljakutsed (82–87). Tartu Ülikool: Tartu Ülikooli ühiskonnateaduste instituut, Tervise Arengu Instituut.
47. Truusa, T.T. (2016). Veteranide siirdumine tsiviilellu. Avo Trumm (Toim.). Riigikaitse inimvara arendamine: võimalused ja väljakutsed. (106–110). Tartu Ülikool: Tartu Ülikool.
48. Truusa, T.T.; Kasearu, K. (2016a). Rahuvalvemissioonil osalejate ootused sotsiaalsetele garantiidele ja missioonijärgse eluga kohanemine. Trumm, Avo (Toim.). Riigikaitse inimvara arendamine: võimalused ja väljakutsed. (84–98). Tartu Ülikool: Tartu Ülikooli ühiskonnateaduste instituut, Tervise Arengu Instituut.
49. U.S. Army Community and Family Support Center. (2005). *Highlights: Survey of Army families V*. Kasutatud 20.04. 2017
<http://www.army.mil/cfsc/documents/research/safv/SAFVSummary.doc>
50. U.S. Army War College. (2011). *Basics from the barracks: Military etiquette and protocol*. Kasutatud 20.04. 2017
<http://www.carlisle.army.mil/orgs/SLDR/docs/Spouses%20Ediquette%20book.pdf>
51. U.S. Department of Veterans Affairs. (2014). *Understanding military culture*. Kasutatud 20.04.2017
http://www.mentalhealth.va.gov/communityproviders/military_culture.asp#sthash.94aOe2V0.dpbs
52. Välisministeeriumi koduleht. Kasutatud 10.04.2017. <http://www.vm.ee/et/eesti-uros>
53. Wegner, B. (2011.) The Difficult Reintegration of Soldiers to Society and Family After Deployment. *College of DuPage*. Vol 9 <http://dc.cod.edu/essai/vol9/iss1/41>

10. Lisad

10.1. Lisa 1: Intervjuukava

1. Kuidas mõtestavad kaitsevälased edukat tsiviili siirdumist?

- 1) Räägi, miks sa otsustasid minna tööle kaitsevärke?
- 2) Milline on olnud su suurim saavutus kaitseväes?
- 3) Milles seisneb sinu meelest edu/õnnestumine või edukas olemine?
- 4) Millised olid suurimad muutused, kui sa kaitsevärke läksid?
- 5) Kas sa oled mõelnud kaitseväest lahkumise peale?
- 6) Kas kaitseväes olles rääkisite kolleegidega omavahel tsiviili siirdumisest?
Millised need mõtted on?
- 7) Millised on suurimad erinevused militaar- ja tsiviilkarjääri vahel?
- 8) Kirjelda oma päeva Kaitseväes.
- 9) Mitu missiooni oled sa läbinud? Kas on plaan uuesti minna?
- 10) Mis on selle juures raske või meeldiv?

2. Millised võivad kaitsevälase meelest olla suurimad katsumused tsiviili siirdumisel?

- 1) Milline on olnud su kõige raskem katsumus, millega oled pidanud kaitseväes rinda pistma?
- 2) Milline tunne sind valdab/valdas, kui peaksid tsiviili minema? Mis võib osutuda/osutus kõige keerulisemaks?
- 3) Kuidas suhtud katsumustesse, näiteks uue töö otsimine? Millisel ametipostil tahaksid peale kaitseväge töötada?
- 4) Kas kaitseväge juures on ka sellised asju, ilma milleta on sul raske hakkama saada või mis oleks eriti harjumatu?
- 5) Kuidas pikaks ajaks on sul sõlmitud kaitseväega leping ja kuidas toimub pikendamise ja lahkumise protsess?
- 6) Kuidas sa kirjeldaksid militaarkultuuri Eestis? Milline on militaarkultuur Eestis?
- 7) Kui kiiresti selle kultuuri ja sinna kuuluvad tegevused omaks võtsite?
- 8) Mis on suurimad erinevused tsiviil- ja militaarkultuuri vahel?
- 9) Millised on sarnasused, kas neid üldse on?

10) Millised on su edasised plaanid elus? Jätkad militaarkarjääriga?

11) Kas on plaan minna edasi õppima?

3. Milline on sinu kui tegevteenistuja roll Eesti ühiskonnas?

- 1) Kuidas sa tunneksid end ühiskonnas peale seda, kui Kaitseväest lahkusid?
- 2) Kas sa tunned end veteranina? Kas kasutad neile mõeldud soodustusi?
- 3) Kuidas sõltuvad lähedased sinu karjäärivalikutest?
- 4) Mis oleks sinu jaoks kõige raskem Kaitseväest lahkumise juures?
- 5) Mida sinu jaoks tähendab vormikandmine?

4. Missuguse kuvandi teie meelest on meedia loonud kaitseväelastest?

- 1) Kuidas sinu meelest on Eesti meedia kuidagi kaitseväelaste mainet kujundanud?
- 2) Kuidas see kuvand mõjutab tsiviili siirdumist?
- 3) Kuidas sinu arvates vajab militaarvaldkond kajastamist meedias?

10.2. Lisa 2: Teemad

1. Kaitsevärke siirdumine
 - a. Kultuurišokk
 - b. Miks Kaitseväge?
2. Saavutused Kaitseväes
 - a. Missioonid
 - b. Edukas – mille järgi mõõdab?
3. Muutused Kaitseväes
4. Militaarkultuur Eestis
5. Siirdumine tsiviili
 - a. Kolleegide kogemused
 - b. Seigad
 - c. Hirmud
 - d. Edukas – millal?
6. Katsumused tsiviilis
 - a. Kohanemine
 - b. Kultuurišokk
7. Veteraniks olemine

11. Lihtlitsents

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks.

Mina, Kelly Kukin (09.11.1994),

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose „ Tsiviilellu siirdumise tõlgendused Eesti Kaitseväge tegevteenistujate ja tegevteenistusest vabastatud endiste kaitseväelaste näitel“, mille juhendaja on Tiia-Triin Truusa,

1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus 1.05.2017